

Forfattere:
Einar Leknes, Kjersti Melberg,
Svein Ingve Nødland, Arild A.Farsund.

Framtidsbygda 2020

Fire fortellinger om framtida

Rapport RF - 2005/108

Oppdragsgiver: Landbruks- og matdepartementet

ISBN: 82-490-0365-9

Dato: 15.juni 2005

Forord

RF - Rogalandsforskning og Bjerrefjord & Thomassen AS har på oppdrag fra Landbruks- og matdepartementet utviklet scenarier for Framtidsbygda 2020. Målet var å skape forestillinger om framtidens bygde-Norge som skaper oppmerksomhet og offentlig debatt om distriktenes utviklingsveier.

Bakgrunnen er utviklingen i norsk landbruk og norske bygdesamfunn i perioden 1905 - 2005. Framtidsbygda vil vokse fram i et samspill mellom de historiske og kulturelle føringene, politiske rammebetingelser, drivkrefter innenfor næringslivet og ikke minst gjennom hvordan folk og familier velger å innrette seg.

De fire fortellingene er funderte spekulasjoner om hvordan fire bygder med forskjellig utgangspunkt kan utvikle seg når de utsettes for indre og ytre drivkrefter.

I tillegg til denne publikasjonen foreligger et fagnotat (RF-2005/105) og et interaktivt program.

Stavanger 10.juni 2005

Forskningsleder Einar Leknes

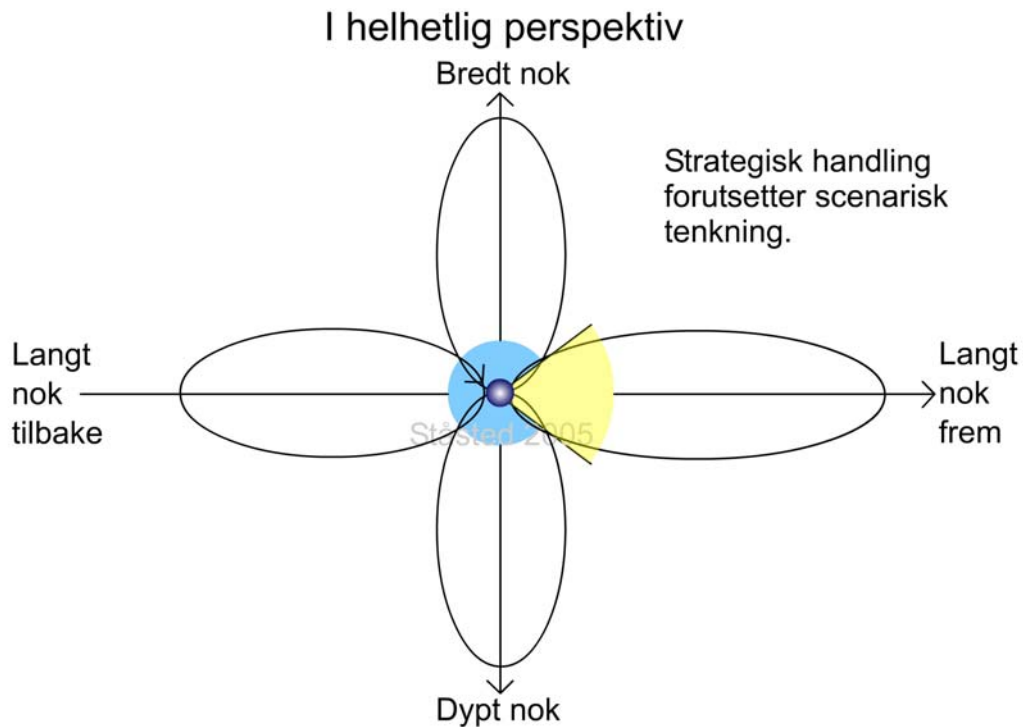

Innhold:

Scenario konseptet	I
Drivkrefter	II
Om scenario konstruksjonen.....	III
MOTVINDBYGDA	1
Bygda i 2005.....	1
Utviklingsprosessen fram til 2013	5
Situasjonsbilete 2020.....	11
AGROBUSINESS-BYGDA	14
Bygda i dag og den nære forhistorien.....	14
Utviklingsprosessene frem til 2013	18
Beretningen om situasjonen i 2020.....	20
ANTI-JANTEBYGDA	27
På vippen til en positiv framtid? Anti-Jante 2005.....	27
Utviklingsprosessene fra 2005 til 2013	32
Fremtidsfortellingen om Anti-Jantebygda anno 2020.....	35
FORSTADSBYGDA	42
Scenen i dag.....	42
Kva skjer dei næraste 8 - 10 åra?.....	47
Scenen i 2020.....	51

SCENARIO KONSEPTET

Denne fremstillingen inngår som en del av verktøyet senseNet® Stedsutvikling. senseNet® Stedsutvikling er et interaktivt scenarie/strategi- og undervisnings- konsept utviklet av Berrefjord & Thomassen AS og er Copyright © 2005 Berrefjord & Thomassen AS. senseNet er et registrert varemerke for Berrefjord & Thomassen AS. Mer informasjon er tilgjengelig på våre nettsider: www.bandt.no

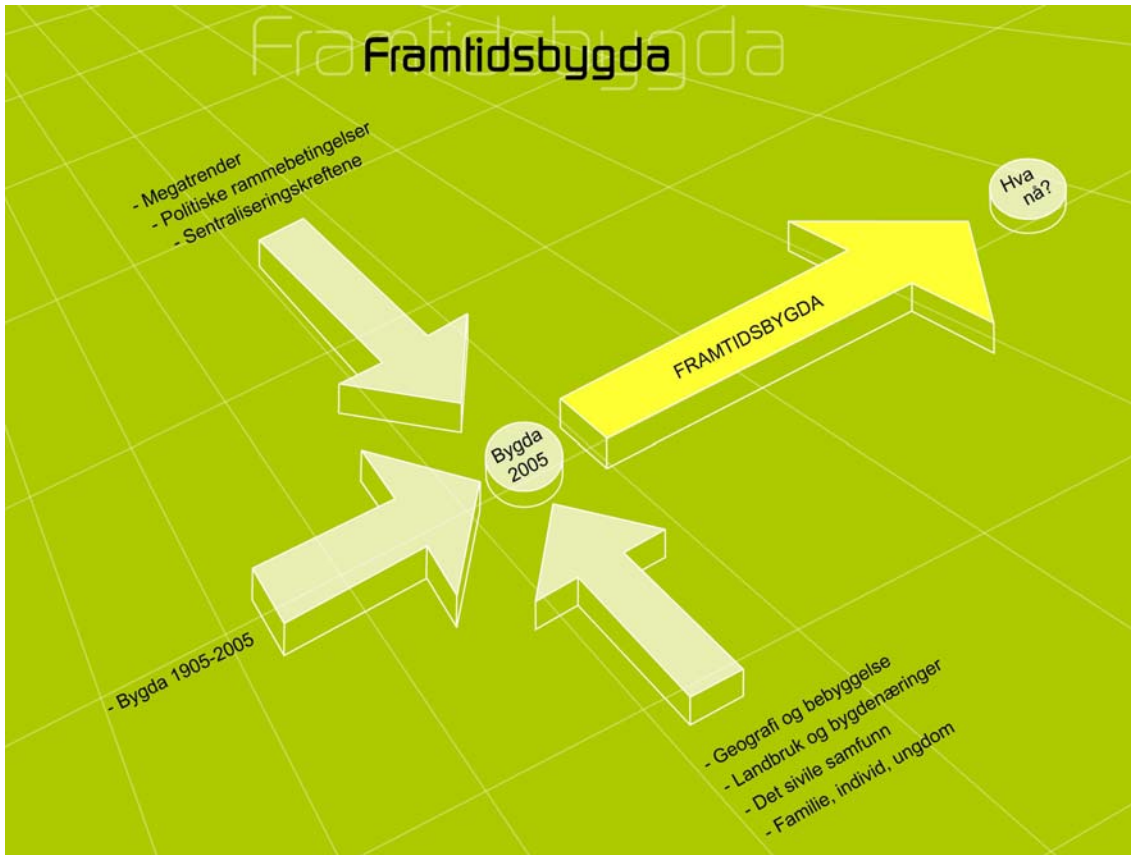
Fokus er bygda. Perspektivet er bygdas plassering i tid og rom. Vi starter naturlig nok med tidslinjen.

- ⇒ Der nest rettes oppmerksomheten også mot bygdas eksterne omgivelser og mot bygdas egne kjennetegn.
- ⇒ Som grunnlag for scenariebyggingen vil vi trenge kjennskap til bygdas røtter, identitet og nære forhistorie.
- ⇒ Der nest er det behov for å plassere bygda inn i den større sammenhengen, det være seg endringskrefter som utspilles regionalt, nasjonalt og internasjonalt.
- ⇒ Der med har vi det tredje, og som oftest også det viktige element for å beskrive bygdas situasjon: kartlegging av bygdas faktiske og antatt viktigste kjennetegn.
- ⇒ Dette danner grunnlag for dagens ståsted, som er et viktig grunnlag for å kunne se fremover.
- ⇒ Med denne tilnærmingen har vi så lagt grunnlaget for å "se" fremover, og gjøre oss våre funderte spekulasjoner.
- ⇒ - Som sagt innledningsvis; viljen og evnen til å formulere seg scenarisk betrakter vi som en vesentlig forutsetning for strategisk handling.

DRIVKREFTER

Kilde: Berrefjord & Thomassen AS

Figuren illustrerer hvordan

- historiske føringer (bygda 1905 - 2005)
- ytre drivkrefter (megatrender, politiske rammebetingelser og sentraliseringskreftene)
- indre drivkrefter (geografi og bebyggelse, landbruk og bygdenæringer, det sivile samfunn og familie, individ, ungdom)

vil påvirke utviklingen av bygdene.

Disse drivkreftene er beskrevet i fagnotatet.

OM SCENARIO KONSTRUKSJONEN

De fire fortellingene representerer en scenarisk spennvidde for framtidabygda i Norge. Under har vi illustrert hvordan de fire bygdene i 2020 plasserer seg innenfor sentrale utviklingsdimensjoner.

Bygdas integritet: sterk eller svak?

- Her tenker vi på bygda som en kollektiv aktør; med en tilstrekkelig fellesforståelse, en sterk nok felles handlekraft, en integritet som duger og med en identitet som tydelig formidler bygdas karakter.
  - Vi tenker på bygdas vilje og evne til å mestre egne ressurser og manøvrere på egne vegne i forhold til bygdas ytre omgivelser.
- Hvilke kimer kan vi i 2020 se lå der i årene rundt 2005. Har bygda sterk eller svak integritet?

Statens fragmenterte karakter: mestrer eller mestrer ikke?

- Vi konstaterer statens dels sentralistiske og sterkt fragmenterte karakter m.h.t. å skulle følge opp bygdas helhetlige utvikling.
  - Vi ser for oss at denne kompleksiteten vil tilta ytterligere gjennom WTO- og EØS/EU utviklingen.
  - Vi ser også for oss at markedskreftene, kampen om arealer og bygdens utviklingsbehov legger ytterligere press på statens utforming og praktisering av Odelsloven og Konesesjonsloven.
- Hvordan mestrer bygda denne statlige kompleksiteten?

Bygda i stordriftsøkonomi: behersker eller får det ikke til?

- Multinasjonale matgiganter og kjedene er i ferd med å feste grepene i verdikjeden fra jord til bord.
  - WTO og EØS skjerper lavpris- og stordriftskonkurransen.
  - Servicenæringen og statsbedriftene sentraliseres.
- For bygdene som melder seg på i denne stordriftsøkonomien: hvordan behersker bygdas bedrifter å skulle manøvrere i den virkeligheten?

Bygda i småskalaøkonomien: behersker eller får det ikke til?

- Tankene og prosjektene innrettet mot småskala- og nisjeprodukter florerer i bygde-Norge: hyttegrender, jaktterreng, opplevelsesparker, gardsbruks-turisme, rekreasjonstjenester, ekstensiv miljø-produksjon og kulturlandskap. Det er etter hvert mange om beinet.
  - I Frankrike er 20% av landbruksmaten produsert innen nisjer. I Norge dreier dette seg bare om et par prosent. Her er et mulig rom å bevege seg inn i.
- For bygdene som melder seg på i denne småskalaøkonomien: hvordan behersker bygdas bedrifter å skulle manøvrere i den virkeligheten?

I scenarisk lys - fire fortellinger

Med basis i det helhetlige perspektivet og den faglige utredningen, og med støtte i en rekke samtaler og konsultasjoner vi har hatt underveis i prosjektet, har vi laget fire ganske ulike fortellinger om hvordan norske bygder kan utvikle seg frem mot år 2020:

Motvind

Anti-Jante

Agro-Business

Forstadsbyen

Framtidsbygda

Kilde: Berrefjord & Thomassen AS

MOTVINDBYGDA

Bygda ligger naturskjønt til. Den har sterke tradisjoner og den er vel vant med å ta et tak i møte med storsamfunnets utfordringer. Dugnadsånden har mang en gang ført bygda videre. Her er fortellingen om hvordan det gikk denne gangen.

MOTVINDBYGDA

Namnet motvindbygda, eit dekknamn, er ikkje meint som eit lydmålande ord. Det er ikkje uttrykk for at det blæs mykje her. Snarare tvert om. Med motvind tenkjer vi på at bygda som samfunn opplever at trendane og så mange ting i tida synast å sette livsgrunnlaget for bygda, eit lite samfunn i periferien, under press. Det gjeld dei globale kreftene så vel som nasjonal politikk og økonomiske faktorar. Bygdas karakter som eit heilskapleg samfunn som famnar det meste av innbyggjarane sitt daglege liv, og som dei fleste hentar sin identitet frå, er truga av dette presset.

Motvindbygdene, om ein kunne kalle dei så, ligg mange stader. Ein finn mange av dei i vår nordlege landsdel, men dei fins og i Sør-Noreg. Dei ligg både ved kysten, langs med fjordar og i innlandet. Ein finn dei i opne landskap og på nakne øyar, så vel som blant skogkleddde åsar og i smale, fjellsette dalføre. Desse bygdene har det til felles at dei er relativt små og ligg kommunikasjonsmessig perifert til. Det er nett desse forhold som gjer at motvinden som for tida råkar det meste av bygde-Noreg opplevast spesielt sterk. Og som omvendt gjer at mange av desse bygdene opplever så lite medvind. Det synast vere få faktorar som kunne styrke deira eksistensgrunnlag.

Bygda i 2005

Den nære forhistoria: Frå ekspansjon til nedgang

Ola Fossgard, bygdepolitikar og lærar, var fødd i bygda først på 50-talet og vaks opp i takt med framvoksteren av den såkalla moderne velferdsstaten. Bygda utvikla seg i hans levetid med ein blømande båtindustri på 60-talet og ekspansive bønder som under 70-åras gullalder kjøpte seg nye traktorar og reiskapar og sette opp nye driftsbygningar. Tidleg på 80-talet fekk bygda ny flott grunnskule med symjebasseng. Han Ola kom tilbake til bygda som nyutdanna lærar den gongen. Han fekk jobb i grunnskulen første året det nye skulebygget vart teke i bruk.

Ola hadde som ung bestemt seg for at her ville han bu. Han vaks opp på det største gardsbruket i bygda. I 1987 sette han seg opp einebustad på den største tomte på byggefeltet som då nett var opparbeidd. Han følte seg nært knytt til natur og jordbruk og hadde tre sauer på bakrommet i garasjen. Dei fekk han for og beite til av broren som var eldst og nå dreiv garden. Til gjengjeld var Ola avløyssar og stilte elles opp for broren når det trengdes eit ekstra tak.

Han Ola brann for bygdas ve og vel. Nå bekymra han seg. Han hadde sett kor motgangkreftene sette inn. Skipsverftet for bygging av småbåtar og sjarkar

hadde bukka under i konkurransen. Ein hadde ikkje tilstrekkeleg kapital til å modernisere og effektivisere verftet. Folketalet var på veg ned. Det var langt færre barn og unge enn før. Kommuneøkonomien var skral. Det offentlege tenestetilbodet måtte effektiviserast, var bodskapen. Eit landbruk i tilbakegang ville, meinte han Ola, møte endå vanskelegare rammevilkår med ei ny WTO-avtale der dei norske småbøndene måtte konkurrere meir og mindre på like fot med storbønder i andre land. Globaliseringa sette også anna næringsliv under press, som oppdrettsbedrifta som gav flest arbeidsplassar. Han Ola prøvde alltid å vere optimist. Han stilte seg spørsmålet: Kunne bygda møte desse problema - utfordringar heitte det visst - på ein positiv måte?

Ein flott stad litt utanfor allfarveg

Bygda ligg litt utanfor allfarveg. Reisetida til næraste tettstad, eit lite kommunesenter er 45 minutt på ein smal og krunglet veg. Det tek nær på to timar å reise med privatbil og ferje til småbyen som er regionsentrum. Effektiv reisetid vel og merke. Om ein bommar på ferjerutene tek det fort ein time ekstra.

For å komme til bygda frå kommunesenteret må ein ta vegen over fjellet og ned att på andre sida til sjøen der bygda ligg vakkert til i enden av ein fjordarm. Ho ligg i botnen av eit dalføre med halvhøge fjell og bekker som rislar nedetter fjellsidene. Dei samlar seg i elva som renn ut i sjøen. Elva er kjent for sitt gode laksefiske. Det er relativt varmt i sommarhalvåret. Saman med høvelege nedbørsmengder gir dette gode vekstvilkår både i hagane og på dei mange småbruka som fins her. Folk flest har sett si ære i å ha velhaldne hagar med frukt, fargerike buskar, hekkar og blomster. Gardsbruka med grasteigar og opne kulturbeiter er og haldne godt i hevd.

Bygda er elles blant folk kjent for å ha tiltrekt seg mange målarar opp gjennom tida. Også i dag kjem her mange meir og mindre kjente kunstmålarar hit for å la seg inspirere av det pittoreske landskapet og dei særeigne ljøs- og skuggeforholda tidleg på våren og seinhaustes.

Landskapet

Småbruka ligg i teigar ned mot elva. Teigane har mange former. Somme er rektangulære, men dei fleste er irregulære og mangelkanta. Nær sagt alle er avgrensa mot naboeigedommane av meterhøge steingardar. Dei fleste gardsbruka har dyrka mark som skrånar ned mot dalbotnen. Dei strekk seg frå elva og oppetter fjellsida der det ligg kulturbeiter opp til ca. 100 meters høgd over havet. Deretter tek skogen til. Litt er barskog, men det meste er lauvskog. Innerst inne i dalen finst eit 600 dekar stort område, med flekkar av urskog, og som går heilt frå dalbotnen og opp til tregrensa i 4-500 meters høgd. I dette området fins og ein del sjeldne artar av mose og lav. Over denne skogen er det snaufjell. Denne fjelltoppen bak i dalføret dannar på sett og vis porten til eit fjellområde på mange kvadratkilometer innafor. Dette fjellområdet har Fylkesmannen føreslått å lage til nasjonalpark.

Ein vel utbygd infrastruktur

Forutan spreidd busetnad knytt til småbruka, dei fleste med to hus, fins her eit byggefelt ein halv kilometer ovafor elveosen. Dette byggefeltet vart opparbeida sist på 70-talet då tidene var gode. Folk tente godt med pengar på gardane og fleire skaffa seg jobb på plattformer i Nordsjøen. Om lag halvparten av befolkninga i bygda bur her. Ved elveosen ligg og bygdesenteret med skule, butikk og samfunnshus. Ein kilometer ovafor sjøen er eit lite kapell sett opp rundt 1900. På andre sida av vegen overfor kapellet ligg bygdas fotballbane med eit ørlite klubbhus. Eit større settefiskanlegg for laks etablert sist på 80-talet, er plassert på andre sida av elveosen. Eit stykke ut på fjorden ligg tre matfiskanlegg. På denne sida av elva på eit 10 dekar stort industriområde, ligg det vidare nokre mindre handverkar- og industriverksemder. Tidlegare låg verftet her.

Folketalsnedgang, forgubbing og små barnekull

Det er i dag om lag 300 menneske som bur i bygda. Folketalet har gått ned med vel 100 personar over dei siste 15 åra etter at verftet måtte legge inn årane. Bygda har relativt få unge, bare ca 60 er under 20 år. Til gjengjeld har bygda mange eldre menneske. Det er heile 60 menneske over 67 år i bygda. Det fins 90 personar i aldersgruppa 50-67 år. Dette er like mange som det til saman er av 20, 30 og 40-åringar. Det er noko fleire vaksne menn enn kvinner i bygda. Få jenter som vart vaksne på 90-talet eller seinare, vart verande. Det fans få nye arbeidsplassar for dei. Utbygginga av det kommunale velferdstilbodet hadde nådd sitt toppunkt sist på 80-talet.

Dei fleste har vakse opp her eller er gifte inn i familiar. Svært mange av dei som bur her stammar frå 4-5 slekter med namn etter gardsbruka. Nokre få er tilflyttarar med jobb på skulen eller i fiskeoppdrettet.

Om somrane er det fleire folk her. Dei bur i feriemånadar og helger i dei vel 50 hyttene som ligg i ei sørvendt skråning oppi lia midt i dalføret. Hyttefolket er viktig for oppretthalding av butikken. Dei er interesserte i sjøliv, men tek elles ikkje mykje del i bygdas indre liv. Dei fleste av hyttene er eigd av folk med opphav i bygda 1-3 generasjonar tilbake.

Den lokale barne- og ungdomsskulen har 35 elevar. Av desse går 14 i ungdomsskulen. Barnetalet er på veg nedover. Talet på fødsjar gjekk kraftig ned for ti år sidan. I småskulen frå 1. til 3. klasse fins no bare 7 elevar. Eit par gonger har det vore oppe i kommunestyret om skulen skulle leggest ned som fylgje av ein skrantande kommuneøkonomi, men så langt har bygda stått imot ved å mobilisere bygdepolitikarane på tvers av parti. Men dei har mista skulens bibliotek som og fungerte for dei vaksne. Nedgangen i barnetalet slår også ut på barnehagen som er dimensjonert for 20 barn, men der det i år bare vert utnytta 50 prosent av kapasiteten.

Bygdearbeidsplassar og pendling

Av omlag 180 personar i yrkesaktiv alder er 140 i arbeid. Om lag 80 personar pendlar ut av bygda. Dei fleste av desse er dagpendlarar til kommunesenteret, og nokre, 20 personar, er langtidspendlarar til sentrale delar av regionen. Det fins 40 sjølvstendige næringsdrivande i bygda. Dei aller fleste er brukar - ektepar på dei 25 gardsbruka som er i drift. Mange av desse, med unntak av ektefellar på dei største gardane og 4-5 eldre ungarar, har og anna arbeid, dei fleste av mennene på heiltid, kvinnene på deltid. Utanfor primærnæringane fins om lag 30 arbeidsplassar i bygda. Skulen og barnehagen med 8 arbeidsplassar står for dei fleste av dei offentlege arbeidsplassane. Butikken har 5 tilsette, dei fleste på deltid. Fiskeoppdrettet med 10 arbeidsplassar er og viktig for bygda. Dei resterande er tilsett i andre verksemdar som mekanisk verkstad særleg retta mot primærnæringane, eit par handverkarfirma, samt ein maskinentreprenør.

Gardsbruka

På dei største gardane driv brukarane med mjølkekyr. To gardar har meir enn 20 kyr og like mange ungdyr, mens tre andre har buskapar på om lag det halve. Desse gardane leigar jord frå andre. På dei aller fleste av dei andre gardsbruka vert det drive med sau. På eit par bruk har dei prøvd seg med utleige av kårbusstad til overnatting. Fem gardsbruk er ikkje lenger i drift. På to av dei bur bondehushald godt over pensjonsalder. Dei tre andre er fråflytta, nytta av slekta som fritidsbusstad, og med jord bortleigd til bønder som driv med mjølkeproduksjon.

Dugnadsånd og tradisjonskultur

Bygda har ein svært aktiv fritids- og dugnadskultur. Her fins ei rekke forskjellige lag og organisasjonar. Idrettslaget står sentralt og engasjerer dei fleste barn og unge i grunnskulealder. Foreldre og andre vaksne fungerer i trenar og støttefunksjonar. Det vaksne fotballaget vart lagt ned for fem år sidan, grunna for lite aktive. Elles er her sanitetsforeining, misjonsforeining, kristen ungdomsforeining, skyttarlag, båtlag, mannskor og musikkorps, samt bygdelag. Bygda er kjent for å vere aktive i dugnadsverksemd. Samfunnshuset vart sett opp tidleg på 80-talet, bygd på dugnad av dei fleste lag og foreiningar i bygda. Prosjektet vart koordinert via bygdelaget.

Miljøet av barn og unge er ikkje større enn at dei fleste deltek på det meste, iallfall inntil dei har slutta på ungdomsskulen. Fotball, fredagstreff, og laurdagsarrangement i regi av den kristne ungdomsforeininga samlar dei fleste. Eit blanda korps av barn og vaksne fangar opp musikkinteresserte. Ungdommens engasjement og deltaking på ulike aktivitetar endrar seg når dei skal på vidaregåande. Alle må reise bort for å gå på skule. Det vil seie dei som har interesse for trefag og mekaniske fag har moglegheit til å reise med buss til kommunesenteret der det fins ein yrkesfagleg vidaregåande skule med tre klassar. Dei som vil gå på allmennfagleg skule eller anna yrkesretta utdanning må flytte på hybel i regionsenteret to-tre timars reisetid borte. Konsekvensen av at ungdommane reiser bort på utdanning, er at det miljø dei var ein del av vert splitta

opp. Ein del finn seg venner og deltek i utelivet i kommunesenteret. Dei som reiser bort på hybel, kjem gjerne heim i helgane, iallfall det første året, men etter kvart vert det bare nokre få som gjer det. Det aktive ungdomsmiljøet i aldersgruppa 18-25 år avgrensar seg til dei få som ikkje reiser heimanfrå, samt 3-4 utreiste ungdommar som er heime i helgane, og som engasjerer seg som leiarar i lagsverksemd.

Bygdekulturen er relativt homogen, inntil i dag. Praktiske ferdigheitar og handverk er verdsett høgt. Dugnadsanda er viktig, sjølv om ein del - særleg blant dei på byggefeltet, trekker seg litt unna. Nye praktiske idear og måtar å gjere ting på gir grunnlag for samtale i bygda. Mange synes dette er greitt, gjerne også spennande - så lenge ein ikkje avvik for mykje frå det "normale". Slik er det for så vidt i landbruksnæringa og. Bøndene er ikkje spesielt nyskapande, men dei er fagleg dyktige og fylgjer med i tida og tilpassar seg dei krav som myndigheitene og andre stiller - så godt dei kan. To gründerar fins, maskinentreprenøren og eigar av eit tømrarfirma, Dei har gjort det godt og slått seg opp på anleggs- og byggeprosjekt i regionen. Men desse opererer noko annleis enn det er tradisjon for i bygda.

Det kanskje mest karakteristiske trekk for motvindsbygda er ein sterk patriotisme og identitet knytt til bygda, landskapet, arbeid, familie- og samværstradisjonane. Dei fleste vaksne med slektsmessig tilknytning til bygda kunne aldri tenke seg å bu andre stader. Men ungdomsflokken er delt. Ein del av dei unge seier at dei gjerne vil busette seg her - om dei kunne finne seg arbeid? Andre er heilt sikre på at dei må vekk om dei skal få det ut av livet som dei ynskjer.

Utviklingsprosessen fram til 2013

Trugande teikn i tida

Det var mange ting i tida som av bygdefolket vart oppfatta som trugande når dei såg framover. Kanskje først og fremst knytt til spørsmålet om arbeid. Den nye WTO-avtala ville endre rammevilkåra for landbruket radikalt. Det var vidare uvisst om oppdrettsverksemda ville overleve. Forhandlingar med EU drog i langdrag og dei norske oppdrettskonserna freista å overleve ved å auke biomassen i sjøen, noko som reduserte prisane og innteninga ytterlegare. Kommuneøkonomien vart stramma til og spørsmål om kommunesamanslåing i ein storkommune hadde vorte aktualisert. Kva då med arbeidsplassane i kommunesenteret? Ungdommen reiste bort, også dei som budde på gardane, og dei fleste var usikre på om det fans ein veg tilbake. Bygdas folk stod på val om korleis dei skulle halde seg til alt dette. Han Ola førte an blant eldsjelene i bygdelaget som freista å legge seg på ei positiv linje.

Heroisk optimisme

Bodskapen blant bygdeforkjemparane var klar: Bygda skulle overleve ved trivselsfaktoren, gjennom at det her var godt å leve. Gjennom felles tiltak i lokalmiljøet skulle ho verte så attraktiv at folk både vart buande og kanskje og nye ville komme til. Det var iallfall det ein håpa på.

Heroisk optimisme er to ord som i kortform beskriv haldningane til bygde-folket i måten dei tenkte og handla på desse første 7-8 åra. Optimismen låg til dels innbakt i dei lokale samfunnsstrukturane. Folk hadde alltid greidd seg på eit vis. Ein var van med å brette opp skjortearmane, og tilnærmingmåten overfor problem var den praktiske snarare enn den filosofiske. Og dessutan var staden dei budde så bra, og dei tileigna seg ei sterk, nærast religiøs overtyding om at bygda ville overleve som eit bærekraftig samfunn. Det heroiske i den optimistiske livshaldninga låg i at motkreftene, om ein kunne kalla dei så: faktorane som truga livsgrunnlaget for bygda, var reelle og sterke. Og dessutan følte nok mange, sjølv om dei ikkje så ofte snakka om det, at det ikkje var så enkelt når alt kom til alt. Ein var usikre på kva framtida ville gi, men – ein klamra seg til at ein skulle komme seg gjennom ved hjelp av eigne krefter og dei tradisjonar bygdesamfunnet var tufta på. La oss sjå korleis denne heroiske optimismen gav seg uttrykk i desse åra.

Bygdemobilisering

Våren 2007 vart det avhalde eit møte på samfunnshuset med to tredjedelar av bygdas vaksne befolkning til stades. Ola Fossgard innleia til dagens tema: Korleis skal vi halde på ungdommen? Etter tre timars diskusjon kom ein fram til at det måtte gjerast noko på fleire område. Ungdommen måtte blant anna ha bustad. Bustadfeltet var utbygd, nye tomter fans ikkje, og få unge vaksne var tilfreds med å bu på gutte- eller jenterommet, eller i kjellarleilegheit hos far og mor. Eit prosjekt med vertikalt delte leilegheiter kom på teiknebrettet. Ting skjedde raskt. Åtte små leilegheiter fordelt på to bygg vart sett opp, finansiert av Husbanken og med dels kommunal, dels privat byggelånsgaranti.

For det andre, dei yngre, særleg gruppa frå 18-28 måtte ha aktivitetar som knytte dei til staden på fritida. Dette var vanskelegare. Ein enda opp med å etablere ei ungdomsgruppe som skulle jobbe med saka. Desse kom opp med forslag om storskjerm og lokal kino og andre tilstellingar bare for unge på samfunnshuset. Etter å ha kjøpt inn utstyr og materiell og kjørt vekselvis kino og diskotek ein gong i veka eit års tid, vart denne aktiviteten tona ned. Dei yngste blant barn og unge var nok interessert, men den eldre ungdommen ville helst samlast privat, eller dra til andre stader: kommunesenteret eller helst til regionsenteret. Tilbodet av kino, konsert, diskotek med vidare var betre og miljøet større der.

Det tredje som også vart diskutert på møtet, var spørsmålet om arbeid, men det meinte dei fleste var ei sak for private og det offentlege. Slik hadde det nå alltid vore. Det var ikkje noko bygdesamfunnet i fellesskap skulle eller kunne gjere noko med.

Eit tema kom opp utanfor dagsorden. Det gjaldt dei eldre. Mange av dei frammøtte såg at talet på eldre ville auke mykje framover. Spørsmålet om eldrebustader vart og reist. Mange av dei over 65 såg mørkt på å måtte flytte til eldrebustader i kommunesenteret. Forslag om eldrebustader vart difor og lansert og følgt opp. Etter litt kjemping overfor kommunale og sentrale myndigheiter, fekk ein opp fem eldrebustader der einslege og familiar kunne stelle seg sjølve, om naudsynt under dagleg tilsyn av kommunale heimesjukepleiarar.

Kva skjedde så med ungdommar og unge familiar? Før vi går inn på det, må vi sjå nærare på korleis næringsliv og arbeidsplassar utvikla seg i denne perioden. Til sjuande og sist skulle arbeidsplassutviklinga påverke og utløyse mykje av det andre som skjedde.

Ny WTO-avtale

Som dei fleste hadde venta, endra dei økonomiske vilkåra for å drive landbruk seg mykje då WTO-avtala vart ratifisert. Det vart fortsett mogleg å drive mjølkeproduksjon både på grunn av naturleg skjerming (fersk mjølk) og framforhandla skjermingsvilkår for denne driftsgreina. Norske myndigheiter fekk eit betydeleg handlingsrom med omsyn til ikkje produksjonsrelatert støtte. Eit politisk fleirtal prioriterte å nytte denne handlefridomen til å sikre det ein hevda var eit akseptabelt volum på norsk landbruksproduksjon. Matvareforsyning og omsynet til næringsmiddel-industrien talde sterkt. Bruka måtte verte større. Det aller meste av landbruksstøtten måtte gå til dei relativt store bruka for å sikre at desse kunne greie ei akseptabel inntekt til trass for betydelege reduksjonar i prisar til produsent.

Landbruk i radikal endring

For bøndene i bygda skapte dette stor dramatik. Dei fem mjølkebruka vart redusert til to samdrifter med kvotar på vel 150.000 kg. Også sauebruka måtte bli større. Kjøtprisane gjekk mykje ned til trass for at myndigheitene hadde fått framforhandla ei viss skjerming mot at billeg lammekjøtt frå New Zealand skulle sluke heile den norske marknaden. I tillegg kom det at regionalt lammekjøtt som ferskvare fekk eit tydelegare nisjepreg. Prisreduksjonane gav eit dekningsbidrag nær null ved drifts-former på "gamlemåten". Samarbeid og større einingar måtte til. Fleire sauebønder kutta då ut fordi dei såg på samdriftsforma som altfor krevjande, samstundes som den forventede økonomiske gevinsten var for liten. Andre av sauebruka stod overfor eit generasjonsskifte. Eldre brukarar hadde ikkje mot på dei nye utfordringane og for dei fleste som skulle ta over, var alternativet: arbeid og meir lettente pengar annanstads, meir forlokkande. Enden på visa vart at bare to av dei yngste og største sauebøndene ved forpakting av jorda på to-tre nabogardar valde å halde fram. Den eine la om drifta til uteforing av grasballar heile året med unntak av tida før og etter lammingsstart. Då vart dyra sett inn i ein stor opp- og nedmonterbar plastikkhall. Slik greidde han å halde nede kapitalkostnadane og sikre ei nokolunde inntekt. Den andre hadde dyra i to fjøs. Driftsbygninga på nabogarden vart og teken i bruk.

Rett skal vere rett. Før det skjedde at dei fleste slutta med sau, var det eit mellomspel: Dei lokale medlemmene av sau- og geitealslaget tok eit felles initiativ overfor landbruksmyndigheitene med sikte på å få miljøstøtte slik at den enkelte kunne ha 20-30 sauer for vedlikehald av kulturlandskapet. Målet var å ikkje tape pengar på dette. Det vart nei. Myndigheitene meinte ein måtte prioritere bruk som hadde framtida for seg.

Landbrukseigedommar ute av drift, men ikkje for sal

Kva skjedde med bøndene som slutta å drive? Dei fåtals bøndene som held fram i næringa melde si interesse for å kjøpe opp jord. Bruka var hamna under dei nye grensene for konsesjonsplikt og det var marknadsprisen som avgjorde kva eit bruk eventuelt skulle seljast for. Prisen som eit bruk vart lagt ut for sal til, var ikkje økonomisk løysande for han som ønska å kjøpe og nytte det til landbruksproduksjon. På den annan side var det heller ikkje nemnande etterspurnad etter småbruk til fritidsbruk heller. Mange eigarar valde å verte sittande med bruket, i påvente av at marknaden skulle ta seg opp.

Fleire av dei eldre som vart buande hadde, så lenge helsa haldt, fem-ti sauer for å halde nede graset nærast husa. Dei tapte pengar på den drifta, men det betydde ikkje så mykje. Etter kvart gjekk fleire og fleire bruk over til å bli fritidsbustad. Den dyrka marka vart leigejord, det vil seie det gjaldt for dei teigane som det var interesse for blant dei bøndene som enno dreiv.

Det melde seg utanbygds kjøparar som ønskte å skaffe og slå seg ned på eit småbruk som ledd i endra levemåte. Dette var tre hollandske familiar som ville kjøpe småbruk og slå seg ned. Dei var medlemmer av eit ideologibasert fellesskap der sameige, økologisk basert drift, sjølvhushald, og ein type bufellesskap var blant verdiane dei gjekk ut frå. Desse vart sett på med ein viss skepsis i delar av bygdemiljøet, sjølv om fleirtalet i bygdelagets styre stilte seg positivt. Prosjektet skulle likevel ikkje verte noko av. Dei aktuelle gardane hadde vorte overtatt av slekt som ikkje lenger budde der. Dei nytta våningshusa som feriebustad, og ulike delar av slekta kunne ikkje semjast om å selje bruket ut av familien.

Arbeidsplassar forsvinn

Eit stort slag for bygda kom då oppdrettsverksemda måtte kutte ut om lag på same tid som den nye WTO-avtala trådde i kraft. Som ledd i ei nasjonal konsolidering av bransjen vart bedrifta kjøpt opp av eit anna konsern. Deretter vart sjø- og landanlegg lagt ned til fordel for anlegg i meir sentrale strok.

Ikkje nok med det. Også dei offentlege arbeidsplassane kom under press. Elevtalet i skulen gjekk gradvis nedover. Etter at bygda fleire gonger "vann" dei årvisse budsjettdebattane om nedlegging av skulen, måtte ein til sist gi tapt. Det skjedde då kommunen gjekk inn i ein storkommune. Den viktigaste kampen vart då å oppretthalde eit best mogleg skuletilbod i det tidlegare kommunesentrum.

Bygdeskulen vart lagt ned og barnehagen gjekk i kjølvatnet. Ikkje alle arbeidsplassane i skulen gjekk tapt. Lærarar i fast stilling fekk tilbod om jobb på skulen i kommunesenteret. I staden for arbeidsplassar i offentleg barnehage, kom det ein mindre privat driven barnehage i dei same lokala.

Alle desse endringane i næringsliv og arbeidsplassar fekk og konsekvensar for anna næringsliv. Småverksemder mista oppdrag. Butikken fekk mindre omsetning. Nokre av bedriftene greidde å overleve ved å satse på nye marknader og ved å flytte ut av bygda til meir sentrale lokalitetar. Nokre enkeltpersonar som mista jobben i samband med dei næringsmessige endringane tok opp deltidsjobbar med base i heimen som frisør, telefonseljarar, med meir.

Nye initiativ som lite lukkast

Det skjedde og ting på næringsvida som gav nokre, men som kunne ha gitt langt fleire nye arbeidsplassar. Det handla dels om hytter, dels om opplevingsturisme. Han som dreiv tømrarfirma søkte om å kjøpe opp to av dei minste bruka som måtte legge ned. Planen var å bygge ut to hyttefelt. Etter mykje om og men sett i forhold til regionale landbruksmyndighetar, som ikkje ville at jordbruksareal skulle nyttast til anna enn jordbruk, fekk han lov å bygge ut kulturbeitedelen av bruka. Den dyrka marka vart tilleggsjord til eit anna bruk. Talet på hytter vart ikkje meir enn halvparten av det som var planlagt. Han kunne likevel utvide arbeidsstokken og tok inn ein to-tre ungdommar som lærlingar og seinare fast tilsette på hytteprosjekt rundt om i heile regionen.

Ei utanbygds forretningskvinne med røter i bygda, fekk tilslag på leie av bygg og infrastruktur (leidningar og pumper) i det nedlagde oppdretts-anlegget. Planen var å etablere eit "lakselott" der overnatting og servering vart kombinert med laksefiske i elva i sesongen og av oppdrettslaks i kummar utanom sesongen. Prosjektet stranda på at ho bare fekk lov på leie av fiskerettar av dei bøndene som framleis dreiv bruket. Dei andre som ikkje lenger budde der ville ha retten for seg sjølve og familien. I staden vart det området der oppdrettsanlegg og verksemder hadde lege, på dugnadsinnsats og i regi av bygdelaget, utvikla til småbåthamn.

Det store prosjektet som gjekk galt, men som kunne ha gitt inntil 20 heil- og deltidsarbeidsplassar, mange for kvinner, handla om kulturbasert næringsutvikling. Eit større utanlandsk firma som dreiv med slikt, hadde høyrte gjete om stadens historiske betydning for målarar. Den tidlegare omtala forretningskvinna hadde etablert kontakten og ønskte å engasjere seg. Ein ville sette opp eit kunstsenter med eit par verdifulle impresjonistmåleri som trekkplaster og elles rom for mobile utstillingar. Det skulle og vere tilbod om kurs og servering for folk som ville skaffe seg kunnskap om målarkunsten. Dessutan ville ein sette opp to bygg med tretti senger kvar for overnatting. Senteret skulle ligge i enden av dalen rett ved grensa til urskogområdet. Det var ikkje minst det området som historisk sett hadde vore attraktivt for kunstnarar.

Prosjektet skulle ikkje verte realisert, til trass for at det utanlandske selskapet viste stor interesse. Det vart usemje mellom bygdas folk. Området der senteret etter planen skulle ligge, hadde i uminnelege tider vore fellesbeite. Bønder som ennå dreiv ville framleis ha det til beiteområde. Dei allierte seg med ein del eldre folk som meinte at ting burde vere som dei hadde vore. Tre ungdommar som hadde reist ut for å ta utdanning engasjerte seg og. Dei argumenterte med at anlegget ville øydelegge for landskap og miljø. Dei fleste på byggefeltet, inklusive han Ola, ville ha prosjektet og dei henta støtte i kommuneadministrasjonen. Arbeidsplassar var deira hovudargument. I kommunen ville dei ekspropriere og gi to millionar av næringsfondet for å utbetra vegen inn til området. Prosjektet stansa likevel etter at saka av motstandarane vart anka inn for Miljøverndepartementet som sa definitivt nei. Senteret ville virka skjemma på urskogområdet. Det ville øydelegge for den påtenkte nasjonalparken, var grunngevinga der.

Ungdommen dreg bort

Samstundes som alle desse hendingane på næringsområdet gjekk føre seg i tida fram mot 2013, gjorde den einskilde sine val med konsekvensar for livsløp og livsstil. Ungdommar flytta straks inn i leilegheitene som var bygt for dei. Men gjennomtrekken viste seg snart å verte relativt stor. Mange reiste av garde eit halvt års tid for å sjå verda. Andre reiste for å utdanne seg vidare. Ikkje alle vende tilbake. Nokre ungdommar måtte flytte ut, ikkje fordi dei ønska det, men for å finne seg arbeid. På byggefeltet og på dei mindre gardsbruka var det fleire som måtte finne seg nytt arbeid. Dei fleste av dei eldre som hadde budd i bygda lenge ville ikkje flytte. Somme baserte seg på vekependling til sentrum av regionen dersom dei då ikkje var blant dei heldige som fekk jobb i det tidlegare kommunesenteret. Ein god del måtte over på trygd. Folketalet hadde gått ned til 250 i 2013. Talet på personar i pensjonistalder hadde auka, mens alle dei andre aldersgruppene minka i storleik.

Mindre organisert fritidsaktivitet

Den frivillige aktiviteten i regi av lag og organisasjonar vart gradvis redusert i omfang. Særleg gjaldt det aktivitetar for barn og unge. Barnetalet gjorde det bare mogleg å oppretthalde eit blanda fotballag i aldersbestemte klassar. Ballbingen sett opp av bygdelaget var mykje nytta av barn i dei minste aldersgruppene. Korpset vart nedlagt grunna for få aktive.

Rutinen vart etter kvart at dei som hadde ungar skifta om å kjøre ungane til kommunesenteret der tilbodet og miljøet var breiare. Når det gjaldt dei vaksne, både unge og eldre, vart aktiviteten i mange organisasjonar og lag oppretthalden, men med mindre aktivitet. Det vart færre arrangement, og færre folk deltok på det som var. Så mykje nytt med omsyn til type aktivitet fann ein heller ikkje på. Det vart gjerne til at folk oftare tok turen inn til kommunesenteret for å gå på kafé, kino eller kultur-arrangement der. Her handla dei og det meste. Om somrane tok aktiviteten seg derimot opp. Fleire hyttefolk og fleire som hadde gjort om hus til sommarbustader, gjorde sitt til det.

Dei fysiske endringane bar i første omgang preg av fleire forhold. For det første av at jordbruket endra karakter med færre yrkesutøvarar. For det andre at arbeidsplassar forsvann. For det tredje av at talet på hytter vart fleire. Dei langsiktige verknadane av dette igjen skulle fullt ut materialisere seg på litt lenger sikt.

Situasjonsbilete 2020

Ola Fossgard gjekk av med tidlegpensjon i ein alder av 65 år, to år etter at bygdeskulen vart nedlagt. Helse var endå ganske god, men det mentale overskotet var ikkje slik at han greidde å halde ut på ein ny skule til han var 67 år. Ting hadde utvikla seg annleis enn dei hadde tenkt og i det minste håpa.

Landskapsmosaikk erstattar kulturlandskap

Mykje hadde endra seg i bygda sidan utgangspunktet 15 år tidlegare. Det som først slo ein var at landskapet hadde endra seg. Det var meir fragmentert no. Landskapet var som eit lappeteppe, som ein mosaikk der tidlegare store, heilskaplege teigar av dyrka jord og kulturbeite var opphakka av større og mindre flak av kratt, uslått gras og ugrastyngde beiter. Somme gardar og teigar var haldne godt i hevd. På dei mindre tilgjengelege teigane stod det tørre graset stritt og stivt. Somme stader truga or og einer med å overta nedanfor lia der det før hadde vore kulturbeite. Ein del steingardar var fjerna for at store marker skulle verte større. Langs med dei steingardane som framleis fanst, lyste kvite og grønne grasballar opp.

Inne i enden av dalen med urskogen og dei målariske omgivingane var det meste som før. Det vil seie fellesbeitet var tatt ut av bruk. Det hadde vokse fram mykje kratt der. Dessutan hadde ospa fått tak og truga med å fjerne opne grønne flekkar. Det kom ikkje lenger så mange målararar dit for å måle....

Minimalistisk landbruk

Det var bare to gardsbruk igjen i bygda. Den eine mjølkeprodusenten hadde kasta inn handkleet og seld kvoten sin til den andre bonden som nå hadde kvote på 270.000 kg. Plass til 200 dyr, mjølke- og ammekyr og ungdyr, hadde han skaffa seg ved å sette opp eit digert kaldfjøs i glasfiber. Det var bare ein sauebonde igjen. Det var han med plasthallen. Han overlevde på interessa og viljen, til trass for avtakande lønsemd. Han tok eitt og eitt år om gongen som han sa. Den andre sauebonden ga opp då kravet om brannvarslingsanlegg kom også for buskapar med sau. Det vart for dyrt å sette anlegg i to forskjellige fjøs når dette kom i tillegg til reduserte marginar generelt sett.

Sommarbygda

På gardane stod dei fleste hus tome, unntatt om somrane. Driftsbygningar sett opp på det "gylne" 70-tal forfall raskare når dei ikkje lenger var i bruk. På

byggefeltet var tredjeparten av husa tomme. Dei som hadde budd i husa var avlidne eller hadde flytta ut. Marknaden for dei som ynskte å selje var dårleg, så dårleg at dei fleste valde å sitte med eigedommane. Hagane der folk ikkje budde året rundt, vart meir enkle og mindre fargerike, meir buskar og tre og mindre blomar og hekkar.

Om somrane var det som om bygda vakna opp til nytt liv. Det begynte i påska. Ljos vart tend i hytter og tome våningshus. Frå midten av juni til midten av august var her fullt liv. Aktivitet på fotballbana frå morgon til kveld. Mykje sjøliv. Om somrane opna samvirkelaget i det tidlegare kommunesenteret den nedlagde butikken for å selje kolonialvarer til feriefolket. Toppen vart nådd under den årlege fiske- og historiefestivalen i slutten av fellesferien. Mange som hadde vakse opp i bygda, men som hadde flytta ut, kom då tilbake for å gjenoppleve noko av barndommens natur og livsglede.

Pendlarbygda

Det fans nå bare 10 arbeidsplassar lokalisert til bygda. Forutan dei to gardsbruka var det få arbeidsplassar å finna. Eit unntak var omsorgssektoren som gav arbeid til fleire. Leilegheitene for ungdom hadde etter kvart vorte omgjort til leilegheiter for eldre. Det var mange eldre som trong at nokon såg innom dei og gav ei hand. Fleire kvinner hadde såleis deltidsjobb i heimesjukepleien både her og i det tidlegare kommunesenteret. Dei fleste, 50 av 60 yrkesaktive, måtte pendle. Halvparten pendla til det tidlegare kommunesenteret. Halvparten reiste endå lenger, inntil 1,5 time kvar veg og kvar einaste dag.

Ei døyande bygd - eller nytt håp?

Alt i alt budde det no 150 personar i bygda. Hovudtyngda var over 50 år. Det var bare fem familiar med ungar i grunnskulealder. Dei barna som var hadde store moglegheiter for å utfalde seg i lokala til den tidlegare skulen og på grasbana. Men ungane skulle ikkje verte så svært gamle før dei forlanga å verte kjørde inn til kommunesenteret for å delta i idrettslaget der eller annan aktivitet.

Ville bygda døy ut? For Ola Fossgard var dette det store spørsmålet. Han hadde no meld seg inn i det ekspanderande pensjonistpartiet og hadde begynt å snakke med medaldringar og hyttefolk om tunnel mellom bygda og det tidlegare kommunesenteret. Prosjektet var kostnadsrekna til 200 millionar. Det var ikkje så urealistisk heller. Samferdsle var in blant rikspolitikarane, og fleire hadde begynt å snakke om at ein måtte betre kommunikasjonane inn til det nyleg etablerte nasjonalparkområdet. Dersom tunnelen kom, håpa han at dei ville få nytt liv i bygda - iallfall på byggefeltet. Ola var realist. Han visste at fortidas heilskaplege bygdesamfunn med sin særeigne identitet ikkje kunne gjenskapast. Men kanskje ved å minske avstanden og knyte sterkare band til andre sentra kunne det skapast noko nytt?

Kva om ?

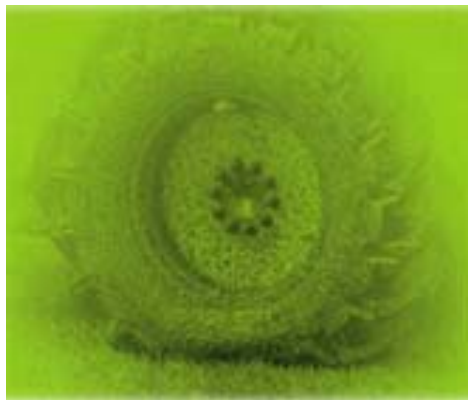
Han Ola hadde vorte småfilosofisk på sine gamle dagar etter som kreftene minka, moglegheitene synast svinne, og motivasjonen for handling vart mindre. Han las mykje engelsk litteratur om "community development" - om lokalsamfunnsutvikling. Kva skulle til for å ha lukkast? Dei hadde tenkt for kort, tenkte han gjerne. Vel og bra med trivsel og sosiale tiltak. Folk, også mange som den gong var unge, ville gjerne ha vore i bygda om dei hadde kunna. Det vil seie om det hadde vore mogleg å skaffe arbeid og inntekt. Men dei skulle ha drege i flokk når det gjaldt arbeidsplassar og næringsutvikling. Dei skulle ha samla seg for å få ny næringsaktivitet, investeringar og betre infrastruktur til bygda. Dei skulle ikkje ha jobba imot einannan. Dei skulle og ha vore flinkare til å bygge alliansar og drive lobby overfor politikarar på regionalt og nasjonalt plan.

Politikarane hadde nå heller ikkje gjort jobben sin. Han kjende enno litt aggresjon når han tenkte på dette. Myndigheitene skulle ha tenkt annleis. Dei måtte ha sett på bygda som eit samfunn det var viktig å ta vare på. Dei måtte ikkje ha gjort som dei den gong gjorde; såg på bygda som ei samling einskildmenneske, der den einskilde myndigheit bare hadde ansvar for sin bit. Og dei såg på staden som eit arealkart der kvar arealtype og segment skulle regulerast etter sine standardiserte reglar. Dei såg ikkje på bygda som eit heile, som ein stad med eit sjølvstendig liv - med ein eigen dynamikk, der folk skulle leve og døy.

Ville eit betre samarbeid bygdefolk imellom og politikarar som tenkte meir heilskap og fleksibilitet omkring bygdeutvikling ha nytta når alt kom til alt? Det var ikkje han Ola sikker på. Men då ville dei iallfall hatt ein "fair" sjanse!

AGROBUSINESS-BYGDA

Etter norske forhold er bygda sterk på landbruk. Det gjør at den i høy grad står og faller med hvordan gårdsbrukene i bygda takler utviklingen i landbrukspolitikken. Samvirketanken har lange tradisjoner i norsk landbruk. Men hvordan klarer den seg i møte med den internasjonale handelspolitikken?

AGROBUSINESS-BYGDA

Dette er historien om Agro-business bygda. Navnet er et dekknavn for en bygd som kan ligge i et av landets mest produktive landbruksområder. Bygda er fortsatt både et sted og et samfunn. Stedet har i dag et sterkt landbruksfaglig miljø der landbruk og bondekultur har preget bygda i "uminnelige tider". Samfunnet har beholdt mange av de familiemessige og økonomiske båndene som historisk har preget området. Vi finner bygder av denne typen i de fleste fylker, men de fleste ligger på Jæren, på flatbygdene på Østlandet og i Trøndelag.

Bygda i dag og den nære forhistorien

Et samfunn både i historien og samtiden

Kimen til Agro-business bygdene ligger i bygder med åpne og oppdyrkede kulturlandskap i lavlandet. Den bygda som vi her skal presentere ligger i en region med tettsteder av ulik størrelse. Innenfor en times reisetid med bil ligger det en by og en flyplass. Bygda har et lite sentrum med kirke, skole, butikk og boliger. Stedet ligger et stykke fra riksvegen, men det går en forholdsvis god fylkesvei gjennom tettstedet. Reisetiden til kommunesenteret er 15 minutter med bil. Stedet er på mange måter både sentralt og skjernet. Det ligger utenfor viktige gjennomfartsårer. Samtidig er det kort vei til byen. Bygda er kjent for sin gamle kirke og for prestegården. Her er også registrert en rekke forminner som trekker perspektivene tilbake til gammel tid. Steds- og gårdsnavn viser at her har det bodd folk i lange tider.

Bygda fremstår som et landbrukssamfunn med veldrevne gårder spredt i landskapet. Våningshus og fjøs er store og velholdte, og utformet i tradisjonell stil. I dag er grensene til nabobygdene "flytende", og bygdeidentiteten er først og fremst en konsekvens av historisk tilhørighet. Landskapet har de siste tiårene blitt endret slik at det egner seg godt til maskindrift. Kantvegetasjon og gamle steingjerder er fjernet, og mindre bekkedar er lagt i rør. Her er derfor mange store og åpne flater hvor det hovedsakelig dyrkes gress. Rundballer setter sitt preg på landskapet store deler av året. Det er få "naturområder" igjen, men noen mindre randsoneområder uten landbruksaktiviteter finnes, særlig langs elven og bekkene som renner gjennom landskapet.

Bygdesentrum

Bygdesentrum er en blanding av nytt og gammelt. Kirken, prestegården og noen eldre bolighus er klassiske og godt vedlikeholdt. De nyere eneboligene er i stor grad typehus hentet fra ferdighuskatalogene og er omgitt av store og velstelte hager. Butikken er et eksempel på norsk syttitallsbrutalisme, dvs. en kasse med parkeringsplasser rundt. Mellom skolen med idrettsplass og -hall og resten av

sentrum ligger et åpent og ubenyttet område. Et gammelt industribygg brukes som lager, og den nedlagte bensinstasjonen er biloppstillingsplass. Deler av sentrum har derfor et falleferdig preg, og både i lokalsamfunnet og i kommunen pågår det diskusjon om hvordan sentrum kan rustes opp.

Befolkning og bosetning

Bygda har i dag 840 innbyggere fordelt på 288 husstander. Folketallet har vært svakt økende de siste årene, og det skyldes en kombinasjon av fødselsoversudd og negativ flyttebalanse. Det er mange barn her, men forholdsvis få unge mellom 20 og 30 år. Det er et klart mannsoverskudd i den voksne, yrkesaktive befolkningen, men blant pensjonistene er det også her et kvinneoverskudd. Familien er viktig for de som bor her, og de fleste utenforstående som flytter hit kommer fordi ektefelle eller samboer har familietilknytning til bygda. Det er heller ingen innvandrere i bygda, bortsett fra enkelte lokale mannfolk som har funnet seg ektefelle fra andre land i Europa. De siste årene har bygda hatt besøk av noen få sesongarbeidere fra Øst-Europa. Men med dagens struktur og produksjon i landbruket er det ikke behov for mye ekstra arbeidskraft.

De fleste bor i egne eneboliger, enten på gårdene eller i sentrum, men noen få bor i utleieleiligheter i tilknytning til eneboligene. Det er mangel på tomter. Derfor bygges det få nye boliger her. Ingen hus står tomme, men ikke sjeldent bor det bare en person i hvert. Det skyldes at boligmarkedet verken er mangfoldig eller tilpasset spesielle gruppers behov. Det er nesten ingen fritidsboliger her.

Lokalsamfunn med sterke næringstradisjoner

Til tross for at bygda fremstår som et landbrukssamfunn har bare 10 % av den yrkesaktive befolkningen sin arbeidsplass i landbruket. Det er 35 aktive gårdsbruk her. De fleste driver melkeproduksjon, men noen har gris, kylling eller korn som tilleggsnæringer. 15 av bøndene har arbeid ved siden av gården. De fleste heltidsbrukene gir bare fulltidsbeskjeftigelse til bonden selv. Ektefellen har derfor deltids- eller heltidsjobb utenfor gården. De fleste bøndene er menn. På de største brukene er både den eldste generasjonen (kårkallen) og den yngste (odelsgutten eller -jenta) delvis sysselsatt i driften. Under slåttonnen er også andre medlemmer av storfamilien engasjert i arbeidet.

I forbindelse med generasjonsskifte de siste årene, er noen av de mindre gårdene lagt ned. Men jorden drives videre av naboene. De som satser videre er opptatt av moderne teknologi og å sette i gang tiltak som kan øke lønnsomheten. Bøndene har etablert en egen studiering hvor de møtes for å diskutere landbruksfaglige utfordringer, samtidig som de løser verdensproblemer. Gjennom dette fellesskapet drøftes også utfordringene for landbruket, og det er her holdningene til gårdsmat, økologisk produksjon og samdrift utformes.

Øvrige arbeidsplasser

Bygda har en del arbeidsplasser i tjenesteytende næringer. Skolen, barnehagen og butikken er de viktigste, og her er det mange av kvinnene som har jobb. Det er også noen håndverkere som er bosatt i bygda. De arbeider både lokalt og i resten av regionen. Enkelte driver egne firma, mens andre er ansatte i større bedrifter i kommunesenteret.

Det er få arbeidsplasser for folk med høy utdanning. Derfor er det sjeldent at unge som reiser ut for å ta høyere utdanning kommer tilbake. Flere slår seg likevel ned i regionen, eller i den nærmeste byen. Det er mange av disse som kunne tenkt seg en tomt på hjemstedet. Men den må ligge sentrumsnært.

Enkelte innbyggere pendler til de andre tettstedene i regionen. I nabokommunen er det ulike typer industriarbeidsplasser og flere av bygdas mannlige innbyggere dagpendler dit med egen bil. Her ligger det regionale meierianlegget som tar i mot melk fra bøndene i flere kommuner. I kommunesenteret er det en rekke arbeidsplasser innen tjenesteytende næringer, og her er det særlig kvinnene fra bygda som arbeider. I tillegg finnes det et slakteri med noe foredlingsvirksomhet, og dette er en viktig arbeidsplass for flere av deltidsbøndene i vår bygd.

Den oppvoksende slekt

Bygda har 60 barn i aldersgruppen 0 til 5 år. De fleste som vil har barnehagetilbud. Men mange har deltids plass bl.a. fordi mødre jobber deltid. Bygda har 160 barn i aldersgruppen 6 til 15 år, og årskullene er nokså jevnstore. Barnetallet er mindre enn i "de gode gamle dagene", men de siste årene har det holdt seg stabilt. Skolen er stor nok til å holde trusselen om nedleggelse på avstand. I samarbeid med kommunen har foreldrene bygd idrettsanlegg ved skolen. Idrettshallen er et viktig element i barn og unges fritidstilbud. Hallen brukes også til felles bygdearrangementer.

For å gå på videregående skole må ungdommen reise bort fra bygda. Det ligger en yrkesfaglig skole i kommunesenteret, og en allmennfaglig skole i nabokommunen. Etter videregående skole får mange arbeid i regionen, og særlig gjelder dette de som tar yrkesfaglig utdanning. En del av de med allmennfaglig utdanning reiser til universiteter og høyskoler i andre deler av landet. Tradisjonelt har praktiske fag hatt høy status enn allmenn fag. Men de siste årenes endringer i arbeidsmarkedet har ført til at flere ungdommer orienterer seg mot lengre teoretiske utdannelse.

Fritidstilbud

De lokale fritidstilbudene er tradisjonelle. De yngste barna (opp til 10 år) har 4H, idrettsskolen og barnekor i kirken. De litt større barna (opp til 15 år) har håndball og fotball i idrettslaget, og ungdomskoret i kirken. De eldste ungdommene (opp til 20 år) har fortsatt fotball/håndball og kor, men mange slutter med dette når de runder femten. Det er særlig jentene som synes det er spennende å oppsøke det

organiserte og i noen grad uorganiserte ungdomstilbudet i kommunesenteret (kino, kafeer og Dolly Dimpel). Tilgang til bil er viktig for ungdommens aksjonsradius, og dagens mobilitet gir dem en rekke valgmuligheter. Skillene mellom bygdene i regionen bygges dermed ned: "Slik var det ikke da vi var unge," bruker de eldre å si.

Mye av barnas fritidstilbud er basert på at foreldrene stiller som ledere eller deltar på dugnad når noe skal bygges, vedlikeholdes eller når det skal skaffe penger til driften. Disse aktivitetene er en viktig del av det sosiale livet i bygda, men mange mener likevel at folk var flinkere til å stille opp på slike tiltak før i tiden.

Felleskapsfølelsen og de mange familiebandene fører til at det i bygdesamfunnet er mye uformell kontakt. Det går fortsatt an å stikke innom naboen for en kopp kaffe, og på søndager og andre merkedager møtes familiefolk hjemme hos hverandre. Det er et sterkt fellesskap i bygda. De få innflytterne finner dette litt vanskelig å få innpass i, men aksepterer at det er slik. Andre, som flere av lærerne ved skolen, velger på bakgrunn av dette å bosette seg andre steder i regionen.

De siste årene har det utviklet seg flere mer individuelle fritidstilbud. I idrettshallen møtes kvinner i ulike aldersgrupper til aerobic, og en del av de bilinteresserte guttene møtes på en av gårdene hvor en bonde som er ungkar stiller lokaler til disposisjon for de som vil "mekke" på bilen sin. De som sokner til det kristne miljøet har flere tilbud, bl.a. bibelgrupper, og av litt større arrangementer er jule- og sommerbasarene. Kirken er også viktig i forbindelse med 17. mai feiringen, og da deltar hele bygda. Her er en viss splittelse mellom dem som er aktive i kirken og de andre, men ellers er det i dag få sosiale motsetninger i bygda.

Lokalpatrioter og samfunnsbyggere

Befolkningen slutter opp om den lokale butikken og de fleste innbyggerne legger sine innkjøp av dagligvarer hit. Andre innkjøp gjøres stort sett i kommunesenteret eller i andre tettsted i regionen. De store kjøpesentrene i "byen" er attraktive i mange sammenhenger, og lørdagshandelen legges dit en gang i blant. Bygda har ikke noe eget overnattingssted. Butikken har egen kafé som stenger når butikken stenger. Den fungerer derfor ikke som et møtested på kveldstid.

Innbyggerne deltar i politikk og annet organisasjonsliv i kommunen. Lokalpolitikkerne kjemper for bevilgninger til sitt bygdesamfunn. Bygda har stolte tradisjoner, og dette preger samfunnet. Pågangsmot er høyt verdsatt og de som satser på tradisjonelle prosjekter får ofte støtte fra lokalsamfunnet. Bygda preges av stor selvtillitt, men når det gjelder nye rammebetingelser for landbruket er fremtidsroen kombinert med en smule skepsis.

En landbruksnæring foran oppbruddet

De siste årene er det etablert to nye samdrifter i bygda. De planlegger bygging av nye fjøs med plass til over hundre melkekyr. Noen bønder har vurdert om de skal gå over til økologisk drift eller å starte med gårdsmat, men dette er ideer som har lite gjennomslag i det lokale produksjonsmiljøet. Bøndene har i hele etterkrigstiden lojalt satset på å effektivisere produksjonen i tråd med de nasjonale retningslinjene, og de fleste mener at norsk kvalitet er det som etterspørres av forbrukerne. EU-medlemskap blir sett på som en trussel, men økt konkurranse i et nasjonalt marked blir samtidig betraktet som en mulighet. "Myndighetene må satse på heltidsbøndene" er et argument som fremmes av det lokale bondelaget. Den sterke selvtilliten kommer til uttrykk i forhold til pågående WTO-forhandlingene: "Vi skal ikke la oss knekke av den nye WTO-avtalen," sier Håkon den unge initiativtakeren til en av samdriftene.

Utviklingsprosessene frem til 2013

Næringsdrift under nye internasjonale rammebetingelser

Det viktigste utviklingstrekket i denne perioden er at antallet gårdsbruk går ned. Det er særlig WTO-avtalen fra 2007 som får bøndene til å etablere samdrifter, men også de økende kravene til dyrevelferd spiller en rolle i denne prosessen. Samlet bidrar dette til store investeringsbehov, og mange finner det vanskelig å drive videre alene. Samdriften sikrer stordriftsfordeler når det investeres i nye driftsbygninger med løsdrift og tekniske innretninger som melkerobot. Den lokale sparebanken og Innovasjon Norge er med å finansiere investeringene. De fremste entreprenørene i bygda finnes fortsatt i landbruket. Det er særlig de unge som er villige til å tenke nytt når det gjelder organisasjonsform, eierstruktur og driftsmåter. Den siste tradisjonelle bonden ga seg likevel først i 2016.

Iverksettingen av WTO-avtalen, som ble sluttført 31. desember 2012, førte også til en omfattende diskusjon om norsk landbruk og landbrukspolitik. De lokale bøndene jobbet både for reformer i politikken og organisering av næringen. Særlig prioriterte de å arbeide for reformer i samvirke slik at volumproduzentene fortsatt kunne få omsatt sine produkter innen de rammene som WTO-avtalen satte for norsk matproduksjon. Skjermingen ga rom for norsk volumproduksjon av melk og kjøtt, men konkurransen og krav om kostnadseffektivitet økte betydelig.

Den problematiske samdriften

Satsingen på samdrift ble ikke uproblematisk. Et fortsatt høyt norsk kostnadsnivå, og press på pris ga lavere utbytte enn forventet, og mange bønder vurderte at det ikke var økonomisk grunnlag for fortsatt drift. Ansvar for store lån "skremte" flere fra å fortsette i landbruket. Diskusjoner om hvilke ambisjoner en skulle ha i satsingen førte også til vanskeligheter internt i virksomhetene. Det

var derfor en del av samdriftsbøndene som valgte å selge seg ut. I slutten av perioden ble en av samdriftene i bygda overtatt av en enkelt bonde som vil satset videre i egen regi. Dette var Håkon som dermed ble eier av en av regionens største melkebruk. "Vi må tørre å tro på fremtiden!" Uttalte han til lokalavisen da avtalen om overtagelse ble undertegnet.

Generasjonskonflikter var også et viktig trekk ved utviklingen i landbruket i disse årene, og flere unge med odelsrett valgte å flytte vekk fordi de ikke hadde interesse for denne type landbruk. Gårdsdrift ble dermed et område hvor vilje til satsing var det viktigste kjennetegn ved de som drev landbruk. Samtidig ble det bygd tette nettverk for erfaringsutveksling og kompetansebygging mellom bøndene. Andre initiativ kom fra offentlige myndigheter lokalt, regionalt og nasjonalt. Utbygging av en moderne it-infrastruktur, offentlig etableringsstøtte og programmer for innovasjon fungerte som viktige katalysatorer for nyskaping. De nye driftsformene førte til økende behov for spesialtjenester og -produkter, og etterspørselen etter disse førte til etablering av nye virksomheter som tilbød spesialkompetanse både i bygda og regionen.

Stagnerende befolkning

Den positive befolkningsutviklingen stoppet opp i løpet av denne perioden. Den eksisterende befolknings sammensetningen var i den sammenheng en fordel for bygda. Det var mange unge i bygda og dermed ble det stadig etablert nye familier med barn. Antallet ungdom som tok høyere akademisk utdanning økte. Men disse kom i mindre grad tilbake til hjembygda enn det ungdom med kortere utdanning gjorde. Unge med høy utdanning slo seg ned i storbyen hvor det var spennende jobber for både kvinner og menn. Hjerneflukten til Oslo ble et begrep også i denne bygda.

En annen årsak til stagnasjonen var lenge at det var vanskelig å finne ledige tomter. Den nye kommuneplanen iverksatte fra 2011 frigjorde arealer slik at flere kunne bygge selv i områdene rundt sentrum. Dette ga et tilsig av unge familier. Andre unge kjøpte leilighet, eller de overtok familiehjemmet da foreldrene kjøpte leilighet i de nye leilighetsbyggene i sentrum. Det var skepsis mot denne delen av kommuneplanen. Noen av de berørte bøndene mente at den krevde for mye jordbruksjord til boligutbygging, mens de som bodde i sentrum mente at de nye leilighetsbyggene var et fremmedelement på et sted som dette. Da en så resultatene av politikkomleggingen forsvant imidlertid det meste av innvendingene. For bøndene ga inntektene fra tomtsalg økonomisk grunnlag for investeringer i jord, bygninger og utstyr.

Bygda ligger i en region med et variert arbeidsmarked, og fikk derfor ikke spesielle utfordringer knyttet til å holde på kvinner og unge. Fødselstallene svingte litt i perioden, men det kom flere barn i bygda etter at boligbyggingen igjen skjot fart. De nye leilighetene i sentrum bidro også til at det ble enklere for skilte og enslige å finne seg bolig i bygda. Bomiljøet ble dermed mer mangfoldig. De fleste ville bo her fordi bygda ga trygghet og fellesskap gjennom det tradisjonelle og

kjente. Dette var fortsatt et bygdesamfunn, og befolkningen sluttet opp om fellesskapet.

I forbindelse med strukturrasjonaliseringen i jordbruket ble det rekruttert noen utenlandske arbeidstakere for å ivareta manuelle arbeidsoppgaver. De fleste kom som ekstra arbeidskraft under slåttene, og få slo seg ned i bygda. Samtidig fører boligutbyggingen til at flyktninger bosettes i bygda. Dette skapte utfordringer både for innflytterne og de fastboende. En del av flyktningene dro videre til Oslo, men noe fikk arbeid og ble værende. Tilflytterne var mindre integrert i lokalmiljøet enn de som har familie her. Men gjennom aktivitetene rundt skole og idrett jobbet lokalsamfunnet med integrasjon som et viktig mål.

Endringer i sentrum

I 2008 ble den tradisjonelle dagligvarebutikken i sentrum lagt ned. Den ble for liten i den sterke konkurransen som fulgte da det norske markedet fikk et stadig sterkere nærvær av internasjonale dagligvarekonserner. Kravet til omsetning og overskudd ble for høyt til at den lokale patriotismen kunne holde butikken i live. I en periode var bygda helt uten private sentrumsfunksjoner, men i kommuneplanen ble det regulert inn et nytt felles næringsområde her. Lokale og nasjonale investorer sto bak utbyggingen av det nye sentrumskvartalet som var ferdig i 2013. Dette ga i første omgang plass for en del mindre virksomheter, bl.a. en kafé/restaurant, og et par spesialbutikker.

Det stabile innbyggertallet bidro til at det offentlige tjenestetilbudet ble opprettholdt. Som en følge av den norske eldrebølgen som også begynte å sette sitt preg på denne bygda, kom det noen flere lokale arbeidsplasser innen eldreomsorg. Kommunens administrasjon ble sentralisert da den nye storkommunen ble etablert i 2013. Men det ble fortsatt satset på en desentralisert tjenesteproduksjon. Dette førte til et styrket tilbud til de eldre i bygda.

Nedgangen i antall arbeidsplasser i jordbruket førte til at dagpendlingen økte, men det regionale arbeidsmarkedet var tilstrekkelig stort til å hindre ukependling eller utflytting.

Beretningen om situasjonen i 2020

I 2020 kan vi se at Agro-business bygda har utviklet noen klare kjennetegn. Et eksempel finner vi i en tittel i nettavisen "Norsk matproduksjon" høsten 2020: "Nytt superfjøs åpnes i dag". I artikkelen som følger uttaler Matministeren at "Det er godt å ha initiativrike bønder som sikrer at vi har en norsk matproduksjon også etter at Beijing runden i WTO er ferdig-forhandlet". Statsråden utdyper videre behovet for nasjonal produksjon, og hun fremhever særlig den kvaliteten som norske matvarer nå har. Nytt av langsiktig planlegging, satsing på kompetanseoppbygging og samarbeid mellom offentlige og private aktører er elementer som statsråden trekker frem som forklaringer i artikkelen.

WTO-avtalen bedret konkurranseevne og det har ført til at en større del av den nasjonale matproduksjonen er flyttet til de sentrale landbruks-områdene. Det meste av virksomheten krever liten innsats av arbeidskraft. Til gjengjeld er behovene for kapital langt større. Denne strategien har også lagt grunnlag for en viss eksport av bl.a. ost til priser som gir fortjeneste både til bønder og industri.

En bærekraftig næring i et globalt matmarked

Håkon, som i 2004 hadde tatt initiativ til den først samdriften i bygda og som etter hvert tok over som eier av denne, har nå også tatt over driften av jorden til flere av de andre gårdene i bygda. Leie av jord og oppkjøp av melkekvote, samt bygging av storfjøs med alt det nye av teknologi og topp dyrevelferd har vært kostbart og han har derfor fått inn eksterne investorer. Landbrukssamvirket AS, som er et børsnotert selskap basert på Norsk Kjøtt, Prior og Tine, er inne med en 30 % eierandel, mens den regionale sparebanken eier 10 %. Håkon eier resten.

Til gjengjeld eier Håkon og andre leverandører 35 % av aksjene i Landbrukssamvirket AS. Børsnoteringen sikret virksomheten tilgang på kapital, samtidig som bøndenes aksjeposter utgjorde et negativt flertall som hindrer at Landbrukssamvirket AS blir kjøpt opp av de store utenlandske konsernene. Fusjonen og børsnoteringen ble gjennomført i 2014, da det ble klart for Konkurransetilsynet at WTO-avtalen var tilstrekkelig til å opprettholde konkurransen i det norske markedet. Innføring av aksjeselskaper i primærproduksjonen og børsnotering av samvirket er indikatorer på at tilgang på risikokapital er blitt en avgjørende faktor for landbrukets utviklingsmuligheter.

Et kompetansekrevende landbruk

Det nye fjøset til Håkon er en del av effektiviserings- og kvalitetssatsingen til norsk landbrukspolitik. Matdepartementet, bondeorganisasjonene, landbrukssamvirket og den uavhengige landbruksvareindustrien har i fellesskap tatt tak i ulike utfordringer for næringen. Satsingen har sikret en betydelig landbruksproduksjon i Norge til tross for høye kostnader og klimaulempen. Produktutvikling, effektiv produksjon og logistikk, kombinert med markedsføring har gitt konkurransekraft for de mest produktive delene av norsk landbruk. Prisen for denne politikken er en kraftig strukturrasjonalisering i næringen, og det er bare i de beste landbruksområdene at det fortsatt finnes volumproduksjon.

I tillegg til at anlegget har alt av moderne utstyr knyttet til husdyrholdet, er det også selvforsynt med energi. I perioder av året selges det strøm til andre kunder, og dette er med på å gjøre investeringen mer lønnsom. Konseptet er at varmen fra dyregjødselen brukes til produksjon av hydrogen, som igjen går til en brenselcelle for produksjon av strøm. Teknologien har mange likhetstrekk med en vindkraftbasert prototyp som Norsk Hydro satt opp på Utsira i 2004. Det var likevel kineserne som først klarte å utvikle en biobasert teknologi som også var konkurransedyktig på et kommersielt marked. I tillegg stilte den kinesiske produsenten kapital til disposisjon for investeringen for på den måten å komme inn

på det skandinaviske markedet med denne type teknologi. Anlegget bidro også til å forbedre miljøsituasjonen i bygda. Den intensive landbruksproduksjonen har nemlig skapt et stort problem når det gjelder overskudd av naturgjødning.

I 2020 er odelsjenta Emilie, datteren til Håkon nettopp kommet inn på Universitetet for miljø- og biovitenskap på Ås. Hun planlegger en omfattende nasjonal og internasjonal utdanning før hun skal overta driften av storgården. "Det nytter ikke med bare praktisk erfaring når en skal drive denne type virksomhet," sier hun til farens ønske om at hun skal velge en noe mer tradisjonell og lokal utdanning. Lillesøsteren Eirin planlegger å studere bioteknologi i India, og uttaler: "Jeg vender gjerne tilbake hit hvis norske myndigheter legger forholdene til rette for denne type virksomhet her i landet". Jentenes valg av utdanning er uttrykk for at den praktiske opplæringen på gården er blitt mindre viktig, mens teoretisk opplæring og ledererfaring teller langt mer.

Større avstand mellom landbruksnæring og bygdesamfunn

Landbruket både i denne og andre "Agro-business bygder" er preget av en todelt utvikling. På den ene siden krever mange av de arbeidsplassene som blir igjen i landbruket stadig høyere kompetanse. I nye nisjer utvikles det arbeidsplasser for personer med spisskompetanse fra ulike universitetsfag. Dette er høystatusjobber. Samtidig konkurrerer næringen om en yrkes-gruppe som kan få jobb i nær sagt hele verden. Interessante arbeidsoppgaver, høy lønn og godt bomiljø er viktige faktorer for å vinne konkurransen om de mest kompetente folkene. Flere mindre nisjebedrifter er etablert for å koble topp internasjonal kompetanse med et lokalt arbeidsmarked. På den andre siden er det i perioder med store topper behov for manuell arbeidskraft. Dette er lavstatusjobber. Felles for begge typer jobber er at det skjer en frikobling fra de tradisjonelle familierelasjonene som har vært mellom gården og næringen.

Det er 8 aktive "gårder" igjen i bygda. Seks av dem er organisert som samdrifter, mens to er organisert som aksjeselskap. Jorda er likevel fortsatt hovedsakelig eid av en familie. I samdriftene arbeider eierne som ledere eller de er mer passive eiere. Store deler av den daglige driften er satt ut til ansatte og underleverandører med egne ansatte. I 2020 er alle brukene store, men de har litt ulik spesialisering. Fem driver bare med melk. Fire leverer til Landbrukssamvirket AS, mens den femte leverer til den private osteprodusenten i nabofylket. En samdrift har produksjon av svinekjøtt som tilleggsnæring, mens en annen har satset på kylling. Alle samdriftene har bygget store og moderne anlegg som sikrer optimal produksjon og distribusjon av innsatsvarer og produkter. Den siste samdriften satset tidlig på utleie av utenlandsk arbeidskraft og maskiner til de andre brukene. Etter hvert er dette blitt hovedaktiviteten, og de har oppdrag for bønder og samdrifter i hele regionen. De opprinnelige medlemmene av sameiet er eiere og ledere, mens en stor del av arbeidskraften hentes inn på sesongbasis fra EØS-området. Etter 2015 har det nye assosierte EU-medlemmet Tyrkia blitt en kilde til billig og dyktig arbeidskraft.

Landbruksnæringen er blitt frikoblet fra bygdesamfunnet, og er nå i større grad en del av en hel region. Mellom de ulike aktørene i landbruksnæringen er det derfor etablert et omfattende nettverk. Betegnelsen "lærende region" er blitt et begrep som brukes når selvstendige landbruksforetak, samdrifter, de spesialiserte underleverandørene og landbruksvare-industrien går sammen for å utvikle kunnskap innen biologi, teknologi, støttetjenester, logistikk og distribusjon. Nettverket tar tak i regionale utfordringer og søker å skape optimale tilpasninger til løsninger hentet nasjonalt eller internasjonalt. FoU-kontrakter og liknende virkemidler mottar også statlige tilskudd.

Et nytt landskap

For besøkende som i år 2020 ikke har vært i bygda siden 2005 er det to viktige utviklingstrekk som har satt sitt preg på stedets utseende. Gårdene har blitt færre og større. De moderne driftsbygningene er store, og de er tilrettelagt med omfattende areal for optimal logistikk. Av utseende minner de mer om enkle fabrikkbygninger enn de rødmalte driftsbygningene som mange byfolk fortsatt forbinder med landbruket. På de brukene som er nedlagt er de fleste av de gamle tunene fortsatt bebodd. Noen av husene er revet og jorda er dyrket for å sikre optimal og effektiv produksjon. Bruken av jorda til jordbruksformål ble sikret gjennom kommuneplanen i 2011, og samtidig ble en del av kostnadene dekket over jordbruksavtalen. Det åpne landskapet er nå i enda større grad enn i 2005 preget av intensiv landbruksproduksjon. Skillet mot nabobygdene er utvisket, for også der drives det intensiv jordbruksproduksjon. Samtidig er noen få naturområder beholdt. Dette får bøndene betalt for å ikke drive. De grønne virkemidlene er dermed fortsatt med på å sikre at norsk landbruk har en viss internasjonal konkurransevne.

Et urbant sentrum

I 2020 er bygdesentrum blitt større og fått et urbant preg; et lite urbant sentrum i et ruralt landskap. "Bryne-modellen" som den ble hetende i en doktoravhandling fra Norges Arkitektthøyskole, har hatt stor innflytelse på utviklingen i tettstedene på de norske flatbygdene. Kommuneplanen fra 2011 medførte at noen jordbruksarealer rundt sentrum ble lagt ut til eneboligtomter. Samtidig skjedde det en fortetting, og det ble reist flere leilighetskomplekser på de arealene hvor lageret og den nedlagte bensinstasjonen lå. Den gamle butikken er revet, og i stedet er det bygget et sentrumskvartal med leiligheter og kontorer for noen av de spesialiserte tjenesteleverandørene som det nye stordriftslandbruket er avhengige av. Her er også en kafé/restaurant og et par nisjepregede butikker. Det er også opparbeidet parkarealer, og sentrum har et tiltalende men fortsatt et ganske upersonlig preg.

Den offentlig og private tjenesteproduksjonen utgjør fortsatt hoved-tyngden av arbeidsplassene i bygda. Restriksjonene på arealbruken gjør at området er relativt lite attraktivt for større etableringer. I forhold til tidligere er det derfor noen

flere som reiser ut av bygda for å arbeide. De regionale industriforetakene knyttet til landbruksproduksjonen er bygget ut og effektivisert, men det er fortsatt behov for fagarbeidere.

Dagligvarer handles nå i et større handlesenter som er etablert i det tidligere kommunesenteret. Senteret i den nye storkommunen har flere butikker, men for de spesielle handelsopplevelsene må en nå reise til byen. De nye nisjebutikkene i sentrumskvartalet har et større markedsområde og sammen med den lille restauranten bidrar de til å trekke handlende til bygda. Det gir liv til sentrum, særlig på lørdager og søndager.

Et omformet bygdesamfunn

Utviklingen både på gårdene og i bygdesentrum har ført til større avstand mellom de som bor i sentrum og de som fortsatt bor på gård. Det er fortsatt sterke tradisjoner knyttet til det å eie jord, og det er få av de som arver gårdsbruk som er villige til å selge jorden. Eierskapet har fortsatt en egenverdi for mange, og det til tross for at det er umulig for dem å kunne drive moderne landbruksproduksjon. De mangler både kapital og kompetanse til å drive moderne landbruk, men den tradisjonelle oppfatningen om verdien av å eie jord står fortsatt sterkt i samfunnet. Derfor leies jorden ut for tidsavgrensede perioder, og dette er en kilde for konflikt mellom de som eier og de som driver jorden.

Folketallet i bygda har sunket noe, og i 2020 bor det 790 innbyggere i 310 husstander. I deler av året huser bygden en del utenlandske sesongarbeidere, men lønnsnivået for denne type jobber er for lavt til at disse velger å ta familiene med seg til Norge. Det er kun i kombinasjon med lavere leviekostnader i hjemlandet at disse arbeidsplassene er attraktive. Relativt sett er det blitt flere eldre, men denne utviklingen skjer i stor grad i takt med aldringen i den norske befolkningen generelt og er ikke spesielt knyttet til denne bygdas utvikling. Hjemmebasert omsorg gjør at de eldre blir boende i bygda så lenge som mulig, og dette er en næring med vekst.

Fortsatt gir den gunstige befolkningsstrukturen fra 2005 positive effekter for befolkningsutviklingen. Den nye sentrumsstrukturen bidro til at det ble lettere å få seg bolig og det var dermed flere unge som kunne slå seg ned her. I bygda bor det tilstrekkelig med unge voksne til at det fødes nok barn til å opprettholde de fleste offentlige tilbud. I aldersgruppen 0 til 5 år er det 50 barn. Det er 140 barn i aldersgruppen 6 til 15 år, og det er spesielt de årskullene som ble født før omleggingen av boligpolitikken som er noe mindre enn tidligere. Skolen og barnas fritidstilbud er blitt opprettholdt, og dette er fortsatt viktige elementer for å ivareta bygdesamfunnet.

De nye boligene som ble bygget etter at kommunen endret sin politikk har tiltrukket innflyttere som ønsker å bo landlig. Men den intensive jordbruksproduksjonen har ikke den helt store romantiske tiltrekningskraften som det tradisjonelle landskapet hadde. Fortsatt har de fleste innbyggerne en eller annen

familietilknytning til området. De nye leilighetene har gitt flere boliger for unge voksne, samtidig som noen eldre har overdratt huset til ett av barna og selv flyttet i leilighet. Bygda har fått noen innvandrere. Kommunen har tatt i mot kvoteflyktninger og siden det nå finnes boliger i bygda har noen blitt plassert her. Noen innvandrere er også kommet fra EØS-området fordi de fikk arbeid i jordbruket.

Restriksjoner på bruk av jordbruksjord gjør at det fortsatt ikke bygges fritidsboliger i området, og boligbyggingen er konsentrert til utvalgte områder for å unngå et for sterkt press på den dyrkede jorden. Golfbanen som en av grunneierne ønsket å bygge ble stoppet av den kommunale miljøplanen. En annen grunneier fikk likevel lov til å etablere "Hestekennel" der folk uten jord kunne plassere ridehestene sine.

Hva om?

I dette scenariet er bygdeutviklingen en konsekvens av at bygdefolket og særlig bøndene utnytter de konkurransefortrinn som bygden har innen storskala jordbruk. Vi har sett en overgang fra et tradisjonelt familie-landbruk til en agrobusiness. Denne utviklingen er avhengig av at det både finnes personer som vil satse, og at rammebetingelsene er stabile nok til at satsingene kan gi positive resultater over tid. Følgende momenter kan bidra til en annen utvikling enn det som er skissert her:

- Ingen bønder tør å satse på stordrift.
- Kommunen tilrettela ikke for jordbruk gjennom jordvern og sentrumsutvikling.
- Næringen var ikke åpen for å ta i bruk ekstern kapital og kompetanse.
- Staten lot ikke organiseringen av norsk landbrukssamvirke tilpasses den økte internasjonale konkurransen som fulgte av WTO-avtalen.
- WTO-avtalen ble dårligere for norsk landbruk enn det som blir forventet i 2005.
- Norge ble EU-medlem i 2012.

Vedlegg

Indikator	2005	2013	2020
Husstander	288	303	310
Landbrukseiendommer	41	38	32
- Aktive bruk (inkludert samdrifter)	35	13	8
- Antall kyr per bruk (gjennomsnitt)	22 (770)	65 (845)	110 (880)
- Produksjonsverdi per bruk	985 000	?	?
- Marked	Landsdel	Landsdel/ Nasjonalt	Nasjonalt/ Internasjonalt
Befolkning	840	820	790
0 – 19	315	270	260
20 – 50	374	335	280
50 – 66	78	140	130
67 år og over	73	95	120
Kvinner	410	400	400
Menn	430	420	390
Yrkesaktive	380	370	340
Trygdede	145	180	190
Arbeidsplasser i bygden	70		
Pendlere innen kommunen			
Pendlere ut av kommunen			
Butikker	1	2	3
Håndverksbedrifter	4	4	4
Spesialiserte tjenesteleverandører	-	2	6

ANTI-JANTEBYGDA

Denne bygda ligger så avgjort i utkanten, med lang reiseavstand til nærmeste tettsted. Ressursgrunnlaget er ikke fett, men det rommer et mangfold
- for den som leter.
- Og det er det som skjer her; at bygda leter med litt nye øyne.

Anti-Jantebygda

På vippen til en positiv framtid? Anti-Jante 2005

Anti-jantebygda ligger utenfor allfarvei. Samtidig har stedet en drivkraft i seg til utvikling og nyskaping. Folk i bygda har pågangsmot og en identitets- og fellesskapsfølelse. De som bor her verner om bygda, men ser samtidig at åpenhet og nytenkning er nødvendig for videre eksistens. Bygda ligger så langt fra byer og større tettsteder at den oppfattes som et selvstendig sted som selv må sørge for å overleve. Samtidig er det mulig å ukependle herfra til større arbeidsmarkeder. Livet her skapes av folk i bygda - ved samhold, arbeidsinnsats, diskusjoner og utvikling.

Bygda er kjent for vakker natur. Dog - bortsett fra å være stolt av og glad i å bruke omgivelsene - ser ingen i bygda et kommersielt potensial i naturen. Den ligger som en ramme rundt bygda og er storslått med bølgende daler og Jotunheimen i det fjerne. Bygda er vedlikeholdt, men sentrum er grått og kjedelig med eldre bygningsmasse, noen oppussingsprosjekter og et par nye reisverk.

Tradisjonstro - eller nyskapende?

Bygda er kjent for sine tradisjoner innen folkemusikk, (kunst)håndverk og tradisjonsmat. Dette er verdier man vil bygge videre på. Et kjent musikkband med røtter i folkemusikken er fra bygda. De er gode ambassadører og snakker ofte varmt om stedet. En av innbyggerne, en kreativ kunstner, har investert i bygninger hvor han med tiden vil starte et kunstnersenter. Han jobber med å trekke til seg flere kunstnere som kan arbeide, arrangere kunstutstillinger og drive kunstutsalg.

I tilknytning til senteret skal det bygges et monument og senere i år skal det arrangeres en idédugnad for å utarbeide skisser for dette. Bakmennene håper at monumentet vil trekke flere turister til bygda. Storbonden, som ellers ikke har for vane å involvere seg i bygdelivet, ønsker å finansiere prosjektet.

Det er andre gryende forsøk på nyskaping. I byggefeltet kommer det stadig nye eneboliger. I sentrum bygger en lokal eiendomsutvikler et tun med butikker, eldreboliger og en kafé-pub. Hans første prosjekt, i samarbeid med Sanitetskvinnene, var utbygging av ungdomsboliger i sentrum. Sammen med samboeren, som jobber med finansiering, har entreprenøren overtalt et knippe lokale personer til å starte opp aktiviteter i lokalene. Selv tenker de idealistisk - de vil skape samlingspunkter i bygda, og rasjonelt - de vil opparbeide kapital slik at de kan leve av arbeidet - og investere i nye prosjekt i lokalmiljøet. De i ferd med å danne et miljø og en kultur for investering, nyetablering og arbeid.

Folk flytter til bygda

Det bor cirka 800 mennesker i bygda. Det er noen flere menn (52 %) enn kvinner (48 %) her. Det er relativt få kvinnelige innbyggere i aldersgruppen 25-39 år.

Folketallet har gått ned de siste 20 årene, og alderssammensetningen er blitt tilsvarende skjev med mange eldre mennesker. Men de siste 4-5 årene har trenden snudd forsiktig og flere unge familier har flyttet til. En familie ble fristet under sommerens kjøretur gjennom dalen. De ble imponert over det som bygda kunne tilby; gode oppvekstforhold, nærhet til naturen, tomter til en billig penge og skole i nærmiljøet. Sommeren etter flyttet de hit og har gitt seg selv 5 år på å trives.

Ellers har de fleste som kommer har tilknytning til stedet. Enten er begge eller den ene i paret herfra, eller så har de slekt som bor her. Flere i foreldregenerasjonen har kjøpt ungdomsleilighetene og leier dem ut mens barna tar utdanning. Nå begynner noen av disse unge voksne å vende tilbake. De jobber med undervisning og driver ulike næringsaktiviteter. Men det krever kreativitet, innsats og tilpasningsdyktighet for å få jobb her.

Hyttebebyggelse

Rundt om i bygda ligger det spredt hyttebebyggelse. Hyttene brukes ofte, spesielt i sommerhalvåret. Noen bor her i lengre perioder og jobber fra sommerboligene. For tiden er det stor etterspørsel etter fritidsboliger, og nye hytter er under bygging. Disse har høy standard og er beregnet på helårsbruk. Noen hytter er investeringsobjekter for lokale folk og kommer til å bli brukt til utleie. I den pakken som den lokale entreprenøren tilbyr, får kjøperne også tilbud om vaktmestertjenester som innebærer tilkjørsel av ved, vedlikehold, oppvarming, innkjøp og tilsyn.

Hva driver de ellers med?

Det er i overkant av 300 arbeidsplasser i bygda. Mens rundt 10 % er tilnyttet landbruket, jobber 1/3 i varehandel, servering etc. Drøyt halvparten er sysselsatt i offentlig forvaltning og annen tjenesteyting. Det er en svak økning i gruppen selvstendig næringsdrivende. I løpet av de siste tiårene er mange arbeidsplasser lagt ned. Sagverket ble stengt for en del år siden. Gårder blir stadig forpaktet bort eller slått sammen. Møbelprodusenten måtte trekke inn årene for 5-6 år siden. Mange bygninger har stått tomme i lengre tid. Den dystre utviklingen på slutten av 1990-tallet førte til at mange en stund oppga tanken på at stedet igjen kunne bli et livskraftig samfunn.

Optimismen kom

Men for et par år siden kom optimismen tilbake til bygda. Flere forhold bidro til dette: Tilfeldighetene gjorde at en kameratgjeng (med entreprenøren i spissen) som feiret 10-årsjubileum for avgang fra folkehøyskolen, forstod hva som var i ferd med å skje her. De bestemte seg for å forsøke å dra i gang nye aktiviteter. Et viktig grep ble en åpen idédugnad. Overraskende nok ble det kjempeoppslutning både fra lokale og utenbygds krefter - og initiativet fikk mye oppmerksomhet både i pressen nedover dalen og i enkelte regionsaviser.

Kameratene inviterte med seg aktuelle kontakter og mulige investorer til å besøke bygda. Disse ble presentert for næringsaktører og fikk et innblikk i bygdas muligheter innenfor naturliv, den ledige bygningsmassen på gårdsbrukene og kontorlandskapet som var under bygging. Det kom frem mange ideer fra enkeltpersoner og grupperinger som fikk evaluering av profesjonelle medlemmer av ideverkstedet. I forlengelse av dette gjør kommunen en innsats for å hjelpe mulige aktører på beina. Det er mulig å få økonomisk støtte, veiledning og informasjon. Interimsstyret for næringsforeningen gjør en kjempejobb med å skaffe finansiering, offentlig støttemidler og legge strategier. Aller viktigst er nok den anstrengelsen enkeltpersoner nå gjør for å skape liv i bygda.

Nytt liv på gården

Noen får det allerede til. For eksempel gikk de yngre generasjonene på tre gårder sammen om felles drift. Melkeproduksjonen la de i en samdrift med felles nybygd fjøs, samtidig som de fikk eiendomsutvikleren til å pusse opp tomme boliger på gårdene. Disse blir nå leid ut til turister og korttidsboende. I løpet av de første årene har de fått faste gjester. I det største huset, hvor det også leies ut rom, er det bygd storkjøkken med tilhørende spisestue. Maten lages på en blanding av tradisjonelle oppskrifter fra gårdsfamilien og helt nye impulser - blant annet fra en pakistansk pike som har full stilling her. Når kafélokalet er ferdigstilt i sentrum, vil konseptet fra gårdsbespisningen videreutvikles der.

Med rom for nye og kommersialiserte tjenester

Flere er i gang med å tenke nye tanker. Folk som lenge har båret på en ide har fått økt lyst til å satse på egen virksomhet. Kundene er etter hvert villige til å betale for tjenester - så lenge de vet at de blir skikkelig utført. At et par personer "får det til", inspirerer andre. Det viser igjen i den nystartede næringsforeningen i bygda, som de lurer på om burde kalles "gründerforeningen".

Selv om det er mange personer som har bred og ulik kompetanse, klarer de ikke å realisere kompetansen i foretak som er rettet mot større markeder. Tanken hos nøkkelpersonene som driver utviklingen i bygda er imidlertid å utvikle et totalkonsept for bygda. De ønsker å markedsføre tilbud om helger med jakt og fiske, "rolige helg på landet" i behagelig omgivelser, vennesammenkomster, teambuilding etc. Dette fordi det bor folk i bygda som har kompetanse innen en rekke felt. Oversikten som næringsforeningen lagte over enkeltpersoner avslører at det er kompetanse blant annet innen ulike håndverkstradisjoner, regnskapsføring, IT, markedsføring, friluftsliv, design og interiørdesign.

Bygdefolket handler delvis i den lokale butikken og delvis i kommunesenteret, som har to dagligvarebutikker, en klesbutikk, apotek, pol, blomsterbutikk etc. Cirka halvparten av husstandene handler "stort sett" på den lokale butikken, men mange kunne tenkt seg bedre utvalg og flere butikker. De mener det er tungvint å dra til "byen" for å handle. En spørreundersøkelse som kjøpmannen har gjort viser at det er grunnlag for å bygge ut butikken. Kjøpmannens planer er derfor å leie lokaler i

det nybygget som entreprenøren er i ferd med å bygge. Det nye konseptet kjøpmannen ser for seg er "en moderne landhandel" med ulike avdelinger for mat, fritid, apotekvarer etc.

Barnehage- og skolelivet tar seg opp

Det går cirka 80 barn på barneskolen. Elevantallet stiger sakte. For to år siden ble en foreldredrevet andelsbarnehage startet opp etter at kommunen la ned det kommunale tilbudet. Andelsbarnehagen fikk overta den kommunale barnehagens bygninger. De var nesten helt nye og barnehagen lar seg drive til makspris med foreldrenes eierandeler og innbetalinger pluss den kommunale og statlige støtte. Også barnetallet i barnehagen øker sakte. Barnehagen er fleksibel og tilbyr deltids- og heltidsplasser. Barnehagen legger spesielt vekt på fysisk fostring og bruker naturen i sin friluftslivsbaserte satsing. Interessant nok samarbeider de med det lokale næringslivet. To gårder er besøksgårder for barna og 3 dager i uken får de levert mat fra gårdsmatforetaket. Hver dag leverer en gård oppe i lia økologisk frukt/bær/grønnsaker til både barnehagen og skolen.

Det er også en folkehøyskole i bygda. Det gjør at det er relativt mange ungdommer i aldersgruppen 17-23 år som midlertidig bor her. En gruppe yngre lærere har som følge av undervisningstilbudet flyttet til bygda. Men de er i permisjon nå som skolen pusses opp og endrer det pedagogiske innhold. Folkehøyskolen har de siste årene hatt synkende elevtall, men nå er man optimistiske med tanke på den nye satsningen. Arbeidsgruppen som er nedsatt for å legge skolens nye strategi ser for seg et undervisningstilbud innen musikk og friluftsliv og at de skal ha en mer internasjonal elevmasse en tidligere.

Fritidstilbud for store og små

Småbarnsforeldre har ellers tilbud om kafé 2 ganger i uka - da treffes hjemmeværende for prat og lek. Det er ellers et smalt, men godt fritidstilbud til barn i aldersgruppen 0-12 år. Det er stort sett idrettsforeningen som rekrutterer barn og unge til alt fra turn og ball-lek til ski og sykling. Men også i kirken er det aktiviteter som blant annet gospelkor, der mange av barna deltar. Tilbudene er færre for ungdom. De må til kommunesenteret for å finne treffsteder som ungdomshus, kafé og kino. For ungdom over 18 år er det ingen offentlige tilbud. Ungdommen i aldersgruppen 13-19 år henger derfor mye sammen og finner på fellesaktiviteter. De fleste er interessert i natur- og friluftsliv, og reiser ofte bort sammen i lokalområdet. Hyppig nevnt er turgåing og ski på vinteren, jakt og fiske. Noen unge kommer sammen for å spille fotball i fotballbingen 1-2 kvelder i uka. Private fester er vanlig. Det er bare 4-5 av ungdommene som er aktive i kirken i nabobygda.

Dugnadsånd som dør ut

For tiden skjer det noe med innstillingen til folk i bygda. Før stod dugnadsånden sterkt og det var og mange sosiale aktiviteter, blant annet i samfunnshuset. Dette er i ferd med å dø ut en gang. Ildsjelene begynner å bli eldre, og de yngre er ikke

interessert verken i slike forpliktelser eller å delta på arrangerte sammenkomster. Sosiale aktiviteter tar en annen form. De yngre voksne samles til middag og fest hjemme hos hverandre., De drar på felles turer og foreldre bruker barnehage og skole som naturlige samlingspunkt. To ungarer i bygda tar initiativ til sosiale arrangement. Deres vil bruke samfunnshuset til konsertarrangement og messer.

De unge bryter med de eldres tradisjoner

Det er antydning til splittelse mellom yngre og godt voksne/eldre i bygda. Det har gitt seg utslag i motstridende interesser og noen åpenbare konflikter, men også en startende, ny giv til bygda. De yngre er ganske bevisst i ferd med å bryte med mange tradisjoner som de eldre har grunnlagt og forsvart. De vil ikke i like stor grad delta i dugnader, korpset eller fester på samfunnshuset. Noen har ymtet frempå om at de heller vil kjøpe seg ut av dugnadsarbeid. De ønsker heller ikke å adoptere et politisk syn og rekrutteres inn i et bestemt parti. Som yngre flest er de interessert i et sosialt liv, men ikke på fellesskapets betingelser. De vil arrangere aktiviteter, men innenfor sitt eget interessefelt. Noen ser til og med et kommersielt potensial i sosiale begivenheter. Og i følge de eldre er dette et tap. Det vitner om et tydelig generasjonsskifte i bygda. De unge vil noe annet enn de eldre, de ønsker å prioritere tiden sin på en annen måte.

Husholdningenes organisering

Det at begge foreldre i de fleste parene vil ha jobb, har tvunget frem tilbud om heltidsplasser i barnehagen og utvidet skolefritidsordning. Mange foreldre ønsker mindre forpliktelser utover familie og arbeid. Det har ført til at noen betaler seg ut av obligatorisk dugnader og lignende - og at andre kan gjøre disse tjenestene mot betaling. De unge familiene i bygda ønsker lettvinte løsninger og et godt utvalg av matvarer i butikkene. I stedet bygdedans på lokalet ønsker de uformell prat og en drink på fredagskvelden, uforpliktende treningstilbud og sosiale sammenkomster. De vil skape bygdeliv på sine premisser.

Utviklingsprosessene fra 2005 til 2013

Sakte, men sikkert fremover

Bygda bærer i perioden 2005 til 2013 preg av jevn endring og utbygging. Det kommer nye folk og virksomheter til. I sentrum er det livlig. Stadig flere av de næringslokalene som stod tomme ved årtusenskiftet har fått nye leietagere. Bygda blir gradvis forvandlet til et rurbant utseende samlingssted - dette er nå et sted som bryt mellom by og bygd både i utseende og innhold. Flere eldre bygninger er under oppussing, blant annet folkehøyskolen som rustes opp både innholds- og bygningsmessig. Det mest ruvende nybygget er kunstnersenteret som ligger i utkanten av sentrum. Der har de lyktes i å knytte til seg flere kunstnere og de jobber nå for å få til et nordisk samarbeid. I tillegg er det lyst ut en arkitektkonkurranse for å få reist bygdas lenge ønskede monument.

I kontrast til den sakte voksende, fysiske massen omkranser naturen fremdeles bygda. Fra 2010-12 gjennomføres et kulturvandringsprosjekt i bygda som resulterer i et nett av bygdenære turstier. Grunneierne ser det kommersielle potensialet i prosjektet, og tar seg betalt gjennom parkeringsavgift og gebyr for å ferdes i området. Kulturlandskapet er med unntak av en voksende, tett skog blitt velpleid og bearbeidet. Det skjedde etter at bøndene gikk sammen for å øke bevisstheten rundt verdien av det arbeidet de gjør for å holde bygda vakker. Turstiene og kulturlandskapet inngår i satsningen på merkevaren "Anti-Jante".

Nye næringer i blomst

Da bygda tilbyr både bolig og næringslokaler kommer det interessante innflyttere med helt nye ideer til stedet. To eksempler er to som driver henholdsvis alternative behandlingsmetoder og internettbutikk for barneklær. Videre er tre-fire ildsjeler i gang med å utvikle spreke, alternative prosjekter rundt vaktmester- og servicetjenester. De samarbeider med det nevnte entreprenør/-investor samboerparet om investeringer og utbygginger. Et prosjekt de starter i disse dager er knyttet til campingplassen. Det bygges nytt sanitæranlegg, servicedisk og serveringsenhet/pub.

Vaktmestertjenesten og totalentreprenøren har gitt bygda helt nye tilbud; elektrikere, snekkere, rørleggere, murere, etter hvert også gartner. Faktisk oppdager folk at de trenger slik hjelp til ting som de ikke hadde tenkt over før naboen begynte å fikse badet, bytte flisene på kjøkkenet, grave opp den gamle hekken og steinlegge innkjørselen. Når de vet at jobben blir skikkelig gjort, uten for mye styr og organisering, er det flere ting man setter på "ønskelisten". Mange i bygda begynner å bli eldre og trenger hjelp til å holde huset og hagen ved like. Og kanskje viktigst av alt: befolkningen oppmuntrer og støtter disse initiativtagerne. Her er kultur for å tenke annerledes og rom for å tjene penger.

Fra stagnasjon til mangfoldig og fargerikt

Befolkningsutviklingen i denne perioden er svakt stigende. Det er mange grunner til at folketallet øker. Tilveksten, særlig av barnefamilier, fører til at gjennomsnittsalderen går ned, skolen opprettholdes og øker elevtallet. Barnehagen får også de rekruttene de trenger. Samtidig får stedet stadig flere seniorer. Det jevne tilsiget av yngre familier viste igjen i statistikken. Rundt 2009 var alle tomtene i det første boligfeltet solgt samtidig som etterspørselen etter nye tomter fremdeles var stor. Kommunen var rask med å legge til rette for boligfelt nr. 2. Noen yngre som flyttet tilbake til bygda fikk overta foreldres eller besteforeldres hus da disse flyttet inn i de nye leilighetene i sentrum og i boliger tilpasset eldre. Det er bygget leiligheter for enslige.

En annet trekk som har forsterket seg er tilflyttingen av innbyggere med utenlandsk opprinnelse. Tilsynelatende er dette et knippe mennesker som har gjort ulike og tilfeldig valg. Til sammen utgjør de likevel en begynnende trend. Noen flyttet til bygda fra asylmottaket i kommunesenteret fordi det var jobb å få, et par Østeuropeerne som kom for å jobbe på samdriftene, hollendere og tyskere kom på ferie eller tok midlertidige jobber og ble igjen, tre russiske kvinner giftet seg med lokale menn, familiegjenforeningene ble stadig hyppigere. Noen skeptikere er det selvsagt å finne blant bygdefolket, men den dominerende holdningen er at andre nasjonaliteter og nye typer mennesker er positiv. Med så mange næringsgrener i vekst, har man dessuten god bruk for de som flytter inn. Mange synes i hvert fall å bli tatt godt i mot og trives.

De nye med rurban livsstil

Et spennende trekk er at det er en langsom økning i aldersgruppen 25-35 år. Veksten kommer etter at en gruppe unge voksne med høyere utdanning flytter tilbake til hjembygda. Samtidig kommer det noen nyinnflyttere hit som av ulike grunner velger å slå seg ned. Det er mange eksempler på arbeidsplasser for kvinner i bygda. Et eksempel er de to unge, kvinnelige gründerne som etablerte seg i bygda for et par år siden. I tunet i sentrum har de kontorfellesskap hvor de jobber i virtuelle nettverk og på internasjonale markeder, samtidig som de bygger opp sine egne selvstendige, foretak. Begge er blitt glade i bygda og deltar i deler av de sosiale aktivitetene, men de er en smule frustrert over singellivet på landet.

Mange av disse unge er single som velger å etablere seg og få barn relativt sent i livet - etter at karrieren er på stø kurs - enten til virksomheten de startet går rundt, eller til de har fått fast stilling. De lever et "jet set-liv" med impulsive utenlandsreiser, selskapelighet og tette vennskapsbånd som virker rare og uvanlige for de eldre i bygda. Selv synes de unge at bygdelivet med fleksibel arbeidsplass, billig bolig, noen få nære venner og kolleger og masse friluftaktiviteter er en fin kontrast til de urbane aktivitetene. Men de planlegger altså ikke barn med det første og det fører til mindre barnetall enn det folk forventet ut fra at det etter hvert var forholdsvis mange unge mennesker her.

Fra landbruk mot PLUSS

Landbruket i bygda går i ulike retninger. Det blir klart færre gårder med tradisjonell drift, men fremdeles er det lys på de fleste gårdene. Og de gjenværende, aktive bøndene er opptatt av og stolt over at de vedlikeholder kulturlandskapet og videreutvikler mattradisjonene. De har fått et økende antall besøkende på gården og de klarer å konkurrere i et stadig tøffere marked.

Noen gårdsbruk tilbyr bevertning og overnatting - og særlig den yngre delen av befolkningen stikker jevnlig innom for lunch, middag, en god kopp kaffe og prat. De setter pris på at slike tilbud er kommet hit, og tenker at de skal støtte opp om virksomheten. De anbefaler maten og overnattingsstedene til slekt og venner som kommer på besøk. De bestiller take-away med seg hjem og i kundemøter, til sosiale sammenkomster etc. Mens matservering på bygdesammenkomster tidligere ble gjort på dugnad etter "slå sammen retter"-prinsippet, bruker man nå i økende grad de lokale tilbudene.

Overnattingstilbudet har godt ry og er etterspurte. Det er gradvis pusset opp og tilbyr høy standard både i hus, leiligheter og på rom som leies ut. Dette har slått veldig bra an. Gårdbrukerne er blitt flinke til å samarbeide, arrangere seminarer, reise på studieturer - kort sagt hente inspirasjon sammen. Den økte sosiale kontakten har muligens sammenheng med at de senere årene er blitt noen flere kvinnelige, yngre gårdbrukere. Med større enheter som krever mindre fysisk innsats for den enkelte og en annen kompetanse som disse kvinnene fikk gjennom høyere utdanning, har det vokst fram et kvinnevennlig jordbruk. Kvinnelige arbeidsplasser finner man også i de mange alternative virksomhetene på gårdene.

Fremtidsfortellingen om Anti-Jantebygda anno 2020

Anti-Jante mentalitet

Anti-Jantebygda har i 2020 kastet bygdedyret på dør, grepet de mulighetene den hadde og inkludert nye mennesker i et mangfoldig bygdefellesskap. Gjenforeningsfesten i 2005 har båret frukter. På et tidlig tidspunkt i prosessene hadde folk i bygda fått tilstrekkelig med kampinstinkt og vilje til å satse. Det gjorde at bygda kunne hente frem konkurranseevnen. En ny individualisme førte frem til en ny kollektivism: Man henter frem det beste i den enkelte og det beste i fellesskapet. Enkeltpersoners engasjement og initiativ betyr mye, men livet i bygda skapes i første rekke av fellesskapet. Sammen har bygdefolket tatt på seg et stolt og halsbrekkende prosjekt - med deadline. De surfer på en bølge av **kollektiv kreativitet** - ideer som de alene i et støttende miljø eller sammen forsøker å realisere. Bit for bit og stein for stein, gjennomfører de nå et dristig fellesprosjekt rettet mot å utvikle stedet de bor på. For å skape et godt liv til seg og sine.

En bygd i særklasse

Dugnadsånden som tidligere bandt folk sammen - men samtidig var som en klam hånd av forpliktelse og en barriere mot konkurranse - har måttet vike for en annen drivkraft; den personlige, initiativrike og kommersielle, oppsøkende og oppfinnsomme driven i kombinasjon med at folk lokalt motiverer hverandre. Opprettelsen og utviklingen av et **næringsselskap** er et kontaktpunkt i bygda som trekker i mange tråder og binder stedet sammen. Det lokale initiativ og kommersialisering av tjenesteytende markeder har med andre ord banet seg vei. Folk motiverer hverandre til å starte næringsvirksomhet, påvirke innholdet i offentlige institusjoner og arrangere sosiale og kulturelle aktiviteter. En felles identitet og fremtidsvisjon binder dem sammen. Kimene til å utvikle, forvalte, foredle og bruke naturressurser i nye markedsretninger spirer og blomstrer. Bygda har blitt en merkevare som bygges av lokalbefolkningen, eksterne hjelpere og bygdas ambassadører. Det er et bygdekonsept som utvikles i Anti-Jantebygda, et sted med et innhold som det snakkes om. Målet er å markedsføre bygda internasjonalt. De vil bli en "bygd i særklasse".

Anti-Jante rammen

Bygda ligger fortsatt utenfor allfarvei Men det er god standard på veiene til kommunesenteret og til nærliggende områder. Riksveien ligger bare en omvei unna. Bygdas beliggenhet gjør at det krever planlegging og egen bil eller timing med en sjelden ankommende buss for å komme seg hit. Folk som kommer hit ønsker å oppleve noe spesielt. Et argument er den storslåtte naturen. Det som skiller bygda fra andre steder er at den er velpleid, godt planlagt og utnytter og tjener penger på sine fortrinn gjennom turstinettet. Bygningsmassen er en blanding av gammelt og nytt. Mye innsats er lagt ned i å ta vare på og bygge opp, kulturlandskapet og

bygninger. Nyere bygninger er godt integrert i det tradisjonelle miljøet. Det er folk i gatene og lys i kafeen. Tilreisende fristes til å stoppe her.

Fremtidsrettet botilbud

Bygda har to byggefelt med yrende liv - i hvert fall om ettermiddagen og i helgene. På byggefeltet er det eneboliger, rekkehus og leiligheter. Voksne par og enslige, deriblant et økende antall særboere, har benyttet seg av muligheten til å kjøpe seg leilighet her eller i sentrum av bygda. Det er stort sett barnefamilier som bor i eneboligene på boligfeltet. Tomtene er ikke spesielt store, men husene er plassert rundt ulike tun med lekeapparater og benker. Feltene grenser til skogen som gir barn og voksne utallige muligheter til fri lek. Skolen og barnehagen ligger like nede i veien, idrettsanlegget ligger rundt hjørne og sentrum er bare 15-minutters spasertur unna. På nettet av turstier oppi skogen kan man ta seg en tur i flotte omgivelser. Om vinteren brukes stiene som lysløype for skigåing.

Vrimletunet

Den offentlige bygningsmassen er stort sett den samme som for 15 år siden, men folkehøyskolen er ferdig oppusset og den er blitt bygdas stolthet. Tunet med butikker, kafeer og småbedrifter som ble bygget på begynnelsen av 2000-tallet, viser også godt igjen i sentrum. I forlengelse av "Vrimletunet" som det heter på folkemunne, ble det for fire - fem år siden satt opp et andre byggetrinn. Tunet rommer i dag både en "moderne landhandel" med dagligvarer, apotekvarer, fritidsutstyr, vin- og ferskvare/ferdigrettavdeling, foruten ulike kontorplasser, legekontor, pub-kafé og en butikk med direkte- og internettsalg av klær, samt en større kunsthåndverk/interiør/gave/designbutikk. Kort sagt er tunet et sted som imøtekommer Anti-jantenes ulike behov.

Ut av landbrukets skygge

Næringslivet i bygda er tuftet på tradisjonell kunnskap (landbruk, håndverk), har sitt grunnlag i enkeltpersoners ideer og kompetanse og overlever i et lokalmiljø preget av konkurransevne og nytenkning. Flertallet av gårdsbrukene er organisert i samdrifter. Dette var en utvikling som gikk raskt på 2010-tallet. Det gjør at det fremdeles er lys i gårdsvinduene. Samtidig har gårdsfamiliene tid og rom til å arbeide med andre ting enn gården. Blant ekte- og samboerpar flest har en eller begge arbeid utenfor gården.

Selv om det er blitt færre gårder, er gårdstunene base for ulike aktiviteter. Mange av innbyggerne sier at de føler at stedet er "kommet ut av landbrukets skygge"- at reduksjonen i landbruksproduksjon har skapt et rom for nytenkning. Landbruket dominerer ikke lenger bygdekulturen. Et gjennomgående trekk er at de fleste gårdbrukere driver en form for tilleggsnæring. De er selvsagt del av næringslivet i bygda og er aktive i entreprenørforeningen. De arrangerer seminarer, drar på studieturer og diskuterer videre strategier. De oppmuntrer og støtter samtidig som de konkurrerer om å ha det beste tilbudet. Offentlige regelverk, barrierer og nedbrytende kommentarer kjemper de mot sammen.

Offentlige støttemidler, markedsføringsstrategier, ansettelse og profilering kjemper de for sammen. De lærer andre bygder å utvikle sine strategier.

Nye næringer. Det var mange gårdsbruk som for 10 - 15 år siden hev seg på Landbruk Pluss-satsingen. Disse brukene har gjennomgått stor omstillinger. Småfe, gress og grønnsaker, spesialproduksjon og -foredling av matprodukter er vanlige aktiviteter på gårdene. Ost og smør foredles, markedsføres og selges. Det satses stort på opplevelsesturisme og matkultur. Etableringen som tre gårdsfamilier gjorde for 15-16 år siden da de organiserte en samdrift har vist seg å være levedyktig, og et par andre gårder har blitt med på fellessatsingen.

Folk kommer og spiser og overnatter på gårdene, stadig flere er stamgjester. Cateringvirksomheten som startet i gårdsmatforetaket går bra. Kaféen i sentrum blomstrer med varierende, internasjonal meny med råvarer fra bygda - blant annet påvirket av folkehøyskoleelever som jobber og holder til der. Bygda er kjent for godt IT-verktøy/hjemmeside der besøkende selv kan koordinere ulike aktiviteter til en "totalpakke", som overnatting, friluftaktiviteter og bordreservasjon. Entreprenørselskapet trekker i mange tråder og det binder bygda sammen.

Forretningsutviklingen gir ringvirkninger. Bønder flest bruker det lokale regnskaps- og revisjonsfirmaet, entreprenørfirmaet har vært engasjert i utbygging av samdriftsfjøs, opprusting av eldre gårdshus etc., mens lokale krefter leverer råvarer (fisk, jaktbytte, bær, sopp etc.) til de som foredler mat, gårdsmatforetakene og til kaféen. De har en næringslivskultur der de støtter opp om, benytter seg av og anbefaler hverandre. De drar et lass sammen.

Design og håndverk som merkevare

Innen annen næringsvirksomhet har håndverkertradisjonen i bygda utviklet seg til en satsing på moderne design. Flinke hender har videreutviklet produkter med lange tradisjoner til etterspurte designprodukter. En kvinne, oppvokst i bygda, men med flere års utdanning og internasjonal erfaring, er ildsjelen i denne satsningen. Det er innledet et samarbeid med en mindre møbelprodusent i bygda. Denne lager møbler designet av lokale krefter - produkter av høy kvalitet for betalingsvillige kunder. Møbelprodusenten har også en mindre utstilling/-fabrikkutsalg som er blitt et populært utfartsmål for helgebesevende og søndagsturister. De siste årene er en rekke designprodukter blitt produsert i fjerne Østen - men de blir markedsført og solgt fra bygda.

Vegg i vegg med møbelprodusenten ligger en tomannsbedrift som produserer kjøkken- og baderomsinnredning på bestilling. En stor del av kundekretsen kommer fra lokalmiljøet; nye hytter, fritidsboliger, foretak og nye og rehabiliterte eneboliger trenger moderne møbler både til kjøkken, bad og garderobes.

Arkitektene som har etablert seg i bygda drar nytte av håndverksmiljøet og profilerer samtidig produktene i utenbygds oppdrag. Både møbel- og kjøkkenprodusenten, arkitektene og designeren har gjensidige avtaler og de samarbeider med totalentreprenøren.

Et utrolig resultat

Bygdefolket har med masse stå-på-vilje, evne til egenutvikling og -innsats klart å gjøre bygda til et sted som folk ønsker å dra til. Mange kommer langveis fra for å få en totalopplevelse i bygda; mat, drikke, kikke & kjøpe, overnatting, naturopplevelser, stillhet og kultur. I entreprenørforeningen jobbes det iherdig med veiledning, koordinering og markedsføring av de ulike tilbudene. Slik ruller snøballen - nettverket i Anti-Jantebygda blir stadig større og tettere, nye arbeidstagere må hentes utenfra, mens markedet og kundegrunlaget utvides og styrkes.

Trekkplasteret "Stillhetens tempel"

En helt ny begivenhet og opplevelse er "Stillhetens tempel", som ble finansiert av Kunstnersenterets monumentfond. Arkitektene med tilholdssted i bygda har tegnet tempelet etter inspirasjon fra den japanske arkitekten Tadao Ando. Tanken bak "Stillhetens tempel" er at naturlige element som regn, vind, topografi, lys og vann er integrert i arkitekturen. Tempelet står sentralt i markedsføringen av Anti-Jantebygda internasjonalt.

Alt interiøret i det lille bygget er selvsagt designet av det lokale designbyrået og det som finnes av møbler er tegnet og produsert lokalt. "Stillhetens tempel" er et gjennomtenkt, lite bygg plassert ved et av bygdas øde og vakre vann med vannliljer, rikt fugleliv og et magisk fargespill i vannet. Hensikten er å gi besøkende et rom for ettertanke og gode opplevelser. Tempelet nåes etter 20-minutters fottur fra sentrum og inngangspengene puttes ned i en urne. Turen er lang nok til at man innhentes av stillheten på landet. Etter at tankene har fått flyte fritt inne i tempelet, passer det godt å gå tilbake til hytta på gårdstunet, til en bedre middag eller et godt glass vin foran peisen på kafeen.

Moderne arbeidsplasser - i offentlig og privat sektor

I Anti-Jantebygda har innbyggerne sett mulighetene i moderne arbeidsplasser og i kreative ressurser. Dette var verdier som lenge lå latent på stedet. Mens det totale antallet arbeidsplasser har steget i bygda, har utviklingen i antall offentlige arbeidsplasser stagnert. Selv om dette var noe folk fryktet, har stagnasjonen i offentlig sektor faktisk bidratt til at private aktører har tatt initiativ til nye typer tjenester. Da kommunen la ned den offentlige hjemmehjelptjenesten slo lokale krefter seg sammen og fikk tilsagn om drift. Nå har bygdas hjelpepleiere lokalkunnskap til å ta seg av det økende antallet eldre. Forut for oppstarten gjennomførte det lokale konsulentfirmaet en spørreundersøkelse blant bygdas eldre og aldrende for å få kartlagt deres behov og ønsker for en god alderdom.

Hjelpepleiernes lille foretak samarbeider med en annen liten bedrift som har vokst frem de siste årene. Dette tre-kvinnersfirmaet tilbyr tjenester innenfor alternativ velvære og helse; aromaterapi, yoga, samtale/veiledning og healing. Kundekretsen er en del lokale personer, men særlig folk i omegnen (opp mot to timers kjøreavstand) benytter seg av tilbudet. Senteret konkurrerer til en viss

grad med idrettslaget; mens sistnevnte har tilbud innenfor moderne, individuelle trimformer, satser Alternativsenteret på det siste innenfor alternative treningsformer. Fritid, kosthold, fysisk fostring, helse og helseprodukter er i det hele tatt en viktig og voksende satsing i bygda.

Spenninger i lokalsamfunnet

Lokalsamfunnet er splittet. Skillene går mellom eldre og yngre generasjoner og mellom det tradisjonelle og det moderne - både i holdninger og adferd. Det er klare motkrefter til den utviklingen bygda har vært gjennom. De eldre innbyggerne er skeptiske til både nyinnflyttere og til de som har lyktes i sine forretninger. Slike holdninger har likevel ikke fått dominere. Det aksepteres at noen faller utenfor "mainstream" utviklingen, og det er gjerne de eldre som synes å erkjenne at "vår tid er ute". Yngre, sentrale krefter skulle ønsket at det var mulig å trekke inn den eldre generasjonen i bygdas positive utvikling.

Bygda satser på begge kjønn og på at den yngre generasjonen skal bringe utviklingen videre. I løpet av de siste femten årene er det blitt mindre av det negative og mer av det positive. Anti-Jantebygda står nå på egne bein.

Mangfoldige Anti-Jante

Gjennom de siste 10 årene har bygda hatt økt innvandring, og blant befolkningen er det åpenhet for en mangfoldig innvandring. De som er kommet har relativt raskt blitt integrert både i arbeid og fritid. De har satt sitt preg på kulturliv, mat, musikk og arbeidsplasser.

Det er ulike typer innvandrere her. Etter at en tyrkisk familie flyttet hit har bygda fått egen lege. Mannen hennes er tannlege og jobber i kommunesenteret i nabobygda. På møbelfabrikken har de bruk for ufaglært arbeidskraft - her har flere av bygdefolkets nye landsmenn fått jobb. Med økt innvandring til regionen, er det blitt etterspørsel etter morsmålslærere med innvandrerbakgrunn. Da passer det bra at det er flere i bygda som har lærerbakgrunn fra hjemlandet. Behovet for avløsere på gårdene har ført til at to polakker har tatt med seg ektefelle/familie og slått seg ned her. Den ene jobber fremdeles på et større gårdsbruk, mens den andre familien kjøpte seg eget bruk. Et knippe norske menn har giftet seg med kvinner av utenlandsk opprinnelse som har tatt sine ressurser med seg fra hjemlandet. Folk flest ser på innvandringen som en berikelse for bygda.

Verdensgymnas

Mangfoldet har gjort mye for ungdommens identitetsfølelse. Fra å være et sted som ikke hadde tilpasset seg ungdommens interesser og behov, er bygda i dag et møtested for unge både fra bygda, fra folkehøyskolen (som nå er blitt et World College) og nærområdene. Anti-Jantebygda er et samlingssted og det er mange årsaker til det. En helt ny følelse blant de unge er at grensene mellom hvem som er "inne" og "ute" er helt borte.

Folkehøyskolen er et samlingssted for andre enn elever og lærer, og familier i bygda inviterer folkehøyskoleelevene hjem til seg. De internasjonale folke-draktene kommer til uttrykk på 17. mai. Den tidligere inngrodde skepsisen mot det nye og det ukjente er borte, og mange ser verdien i å spille på det mangfoldet som er vokst frem. Med mange ulike aktiviteter å ta seg til, har folk blitt mindre opptatt av å kartlegge hverandre. Nettopp mindre gjennomsiktighet har gjort Anti-Jantebygda åpen og inkluderende på samme tid.

Den sosiale sjelen

Selv om både unge og voksne er opptatt av å jobbe, studere, etterutdanne seg og reise, drives det i Anti-Jantebygda en rekke sosiale aktiviteter. Mange av dem som bor her driver med friluftsliv. Kaféliv, filmkvelder, litteraturkvelder og aktiviteter på Kunstnersenteret frister stadig flere. Kulturlivet har fortsatt sine røtter i tradisjonell folkemusikk, men har utviklet seg i en retning med internasjonale impulser. En god markedsfører for bygda og et forbilde for de unge som driver med folkemusikk er vokalisten i folke-metallrock bandet, som har slått igjennom internasjonalt. Hennes deltagelse på folkehøyskolens sommerskole er av uuvurderlig verdi. Til manges forundring drar dette faktisk turister til bygda - mange vil snuse rundt på skolen og nabolaget der gruppens frontfigur har sine røtter.

Det er et musikkmiljø her. På folkehøyskolen samler musikk unge mennesker fra mange verdenshjørner, og mulighetene for øvinger og konserter er gode. Et sterkt musikkmiljø og en gryende revyaktivitet med base i folkehøyskolemiljøet binder ulike nasjonaliteter og generasjoner sammen. Bygdefolket støtter opp ved å delta på arrangementene. En av drivkreftene i undervisningen og musikkmiljøet er den kvinnelige musikkpedagogen, født og oppvokst i bygda. Hun er flyttet hjem for å være med å bygge opp kulturlivet i bygda. En liten gruppe entusiaster driver med filmproduksjon på skolen og trekker i perioder til seg internasjonale lærerkrefter. I sum gjør dette bygda til et sted der ungdom trives - fordi det er mange ulike aktiviteter og ulike miljø å engasjere seg i. Rik ungdomstid gir mange minner og nyttig kompetanse til studier. Stadig flere av dem velger å reise til storbyene eller utlandet for å ta utdanning. Oppfordringen fra omgivelsene er at de tar utdannelsen med seg tilbake til bygda - og mange følger den. Det lover godt for fremtiden.

Hvis ikke...

Noen hvis-ikke'er truer Anti-Jantebygda:

- Sentrale enkeltpersoner droppet ut av prosjektet i en kritisk fase.
- Satsingene i bygda slo helt feil an. Design, opplevelsesturisme og fleksible arbeidsløsninger ble "ut".
- Offentlige styringsmakter la ned de politiske virkemidler som stimulerer til alternativ næringsproduksjon i landbruket.
- Regelverket rundt Allemannsretten ble opprettholdt, slik at grunneiere ikke kunne kommersialisere ferdsel.
- Lovverket knyttet til bruk av gårdsbruk og atskillelse av eiendom på gårdsbruk ble opprettholdt.
- De unge generasjonenes åpne holdninger til utvikling, nyskaping, innvandring ikke fikk gjennomslag i dette samfunnet.
- Den ettertraktede arbeidskraften (arkitektene, økonomene, designerne) valgte andre arbeidsmarkeder.

FORSTADSBYGDA

Urbaniseringstallene taler sitt tydelige språk: Byene vokser og bygdene krymper.

Her er en fortelling om hva som kan skje når bygda dras inn i byens gravitasjonsfelt. Fortsetter den som bygd eller som bydel, eller som ingen av delene? - I så fall; som hva?

Forstadsbygda

Forstadsbygda er ei hybrid bygd . Den har mange av dei tradisjonelle bygdekjenneteikna. Men på grunn av sin nære lokalisering til ein by har den samstundes karakteristika som minnar om ein forstad. Forstadsbygda kan liggje nærast kor som helst på kysten av Noreg, men det må vere ein by med minst femten tusen innbyggjarar i nærleiken. Dette er forteljinga om korleis det går med bygda: om den utviklar seg til ein usjølvstendige satellitt utafor byen eller til ei autonom bygd med byrgskap og sjel.

Scenen i dag

Bygda ligg ved ein fjord nokre mil frå kysten. Bygdesenteret er delt i to. Det gamle handelssenteret ligg nede ved sjøen der fjorden dannar ei vik, mens det nye senteret ligg oppe ved riksvegen. Det er ein knapp kilometer mellom desse. Fjell opp mot 600 meters høgde ligg mot nord bak bygda, mens lågare granåsar avgrensar bygda i vest. Mot aust er landskapet flatare med jordbruksteigar og ei buktande strandlinje. Riksvegen går langs fjorden nokre stader, men når den nærmar seg bygda, skjærer den rett over åkerlandet og gjennom sentrum. Det tar i underkant av ein halv time å køyre ut langs fjorden til byen, mens det tek tre kvarter å køyre rundt fjordbotn og vidare til kommunesenteret. På motsatt side av fjorden ligg fleire mindre bygder, men dit tek det over ein time å køyre. Det går buss gjennom bygda (mellom kommunesenteret og byen) kvar morgon og ettermiddag.

Forhistoria

Bygda var frå gammalt av ei bygd der ein livnæra seg av jordbruk og fiske. Jordbruk gjennom sommarhalvåret og kyst og fjordfiske i vinterhalvåret. Dei gamle i bygda fortel om eit yrande liv ved kaien knytt til fiske, handelsverksemd, båtpuss og sjøverts transport av varer, krøtter og personar. No er det ingen som driv yrkesfiske lenger. Kaiområdet er stille, og sentrum har flytta opp til riksvegen.

I 1960 budde det åtte hundre personar i bygda, deretter vaks folketalet til i overkant av tusen midt på 80-talet og seinare har det lege på dette nivået. I den same perioden har det blitt fleire arbeidsplassar innan privat og offentleg tenesteyting. Samtidig har bygda opplevd nedgang innan landbruket. Det var mange fleire arbeidstakarar i bygda i 1980 enn i 1960 og fleir som pendla til byen. I perioden fram til i dag har både folketal og samla tal på arbeidsplassar i bygda lege stabilt, medan det har vore auke i pendlinga til byen.

Kyrkja, misjonsforeninga og skulen

Kyrkja frå 1917 er den største bygningen i bygda. Den ligg mellom det gamle handelssenteret og riksvegen, nokre hundre meter opp frå vika. No er det berre gudsteneste her kvar fjerde søndag. Då er det og kyrkjekaffi. Kyrkja er og ein viktig møteplass for folk i bygda rundt jul og i samband med konfirmasjon og familiære høgtider.

Det har frå gammalt av vore ei aktiv misjonsforening her som driv barne og ungdomsarbeid og held tilstellingar for dei eldre. I tillegg held dei basar to gonger i året til inntekt for sjømannsmisjonen. Det er særleg dei eldre gardbrukarkonene og nokre småbarnsmødre som er aktive.

Barne- og ungdomsskolen ligg ved riksvegen like aust for sentrum. Der er til saman 150 elevar på skulen. Barnehagen ligg like ved skulen, ein gymnastikksal knyt desse bygningane saman og dei nyttar det same uteområdet. Fotballbanen bak skulen er reist på dugnad. Bygdafolk har i fleire år kjempa for å få kommunen til å byggja eit idrettsbygg med symjehall og hall for ballspel og tribune. No reiser elevar i ungdomsskolen til kommunesenteret for symjeopplæring.

Sentrum

Sentrum er ikkje så stort. Det er butikken med ein liten kafékrok der ein får kjøpe lefse, svele og påsmurte rundstykke. I ei stor lagerbygning bak butikken har Felleskjøpet si avdeling. Der kan gardbrukarane få lasta sekkar med kunstgjødsel og dunkar med maursyra rett på traktortilhengarane.

Ved sida av butikken ligg ein bygning med fleire småbutikkar i. Her er det mellom anna ein butikk som sel bygdeprodukt; både lokal mat og husflid (strikk), ein butikk med keramikk, lys og bilete (det er og ei lita avdeling med utstilling av maleri). Ein annan butikk sel barneklede. I dei gamle lokala til posten er det rekneskapskontor i den eine delen og frisørsalong med solstudio i den andre delen. Sommar og haust plar nokre av gardbrukarane å stå på parkeringsplassen og selje grønsaker.

Like bak butikken ligg eldresenteret med til saman 10 mindre bustader knytt til dette.

Butikken har ope kvar dag til klokka sju. Dermed rekk pendlarane å gjere innkjøp her. På laurdag er det ope til klokka tre. Mange vel likevel å gjere storinnkjøp i byen ein gong i veka. Enten torsdag eller laurdag. Dei nyttar butikken mest for det dei må ha kvar dag.

Kaien

På kaien er det ein liten landhandel som sel fiskeutstyr og kioskvarer om sommaren. Der kan sommargjester leige båt til fjordfiske. Det står ei gamal dieselpumpe her og like ved den ligg ein liten slipp som før vart nytta til vedlikehald av fiskebåtane. No kan båtfolk leige plass på slippet for vårpuss og plass bak kaien for vinterlagring. Der er og ei stor flytebrygge her som på starten

av 1990-talet vart bygd på dugnad. Det er ingen som driv med vedlikehald eller reoperasjon av båtar for andre.

Ved sida av slippen er det eit stort gamalt ishus frå før 1900-talet. Isen som ein hogde på vatna om vinteren vart lagra der før den vart selt til fiskebruk langs kysten. Den gamle trekaien står framleis, men lagerbygningen var i så dårleg stand at den vart riven for fleire år sidan. Det står 4 utleigehytter på ei lita grasslette bortafor den gamle trekaien.

Tett i tett langs den smale vegen ved kaien ligg små gamle toetasjars bustadhus. I fleire av dei har det vore drive butikkutsal i fyste høgde.

Industriområde og bensinstasjon

Ein kilometer sør for sentrum er det ein bensinstasjon som har ope frå tidleg om morgonen til midnatt. I tilknytning til bensinstasjon er det ein firkanta bygning som husar gatekjøkken med seks bord. Det er og bord på utsida. På den andre sida av vegen ligg industriområdet. Her er det ein trelastforretning som i tillegg til å levere materiale også prosjekterer bustadhus, fjøs og hytter. Den lokale anleggsverksemda har garasje for gravemaskinar, lastebilar og anna utstyr. Dei har mellom anna oppdrag knytt til opparbeiding av bustadfelt, grøfing hos gardbrukarane, vedlikehald av kommunale vegar og skogsbilvegar. I tillegg er det ei VVS verksemd som både sel utstyr og installerar dette. Industriområdet ligg i eit gammalt steinbrot og det er ledig areal. Sjølv om det er planta granskog rundt industriområde ligg det som eit sår i landskapet.

Bustadfelt og hytter

Utanom gardsbruka er det ei klynge med bustadhus frå 70-talet ved butikken, dei gamle pittoreske husa ved kaien, samt nokre einskildbustader langs riksvegen. I tillegg er det to bustadfelt i bygda. Eit som ligg vest for vika i skråninga utover mot fjorden, og eit som ligg oppe på eit platå nord for sentrum. Det er etterspurnad etter bustadtomter særleg langs fjorden på vestsida av vika men og etter lettstelte leiligheiter.

Det ligg mange hytter rundt bygda. De ligg som einskildhytter på bygsla tomter. Dei fleste hytteeigarane har ei tilknytning til garden hytta ligg på. Dei seinare åra har det kome mange førespurnader til kommunen både om å leggje ut hyttefelt og om å byggje einskildhytter nær sjøen.

Gardsdrifta

Den beste jorda ligg midt i bygda mellom vika og riksvegen og i det flate området aust for vika. Vest for vika og nord for riksvegen er terrenget meir kupert, teigane mindre og meir tungdrivne.

Det er til saman mest 30 gardar i bygda. Men berre halvparten vert drivne av dei som bur på gardane. Dei som ikkje driv gardsbruka sjølve, leiger bort jorda. Fleire av dei som driv, er yngre ungarar. Foreldra deira bur og på garden. Både den unge gardbrukargenerasjonen og dei eldre er usikre på framtida for

landbruksdrift i bygda. Det er ikkje det same pågangsmotet og investeringsviljen som var rådande før.

Dei fleste gardbrukarane driv med grasproduksjon og mjølkekyr, medan nokre har satsa på kombinasjon av grønsaker og sau. Fleire av gardbrukarane sel grønsakene sine på marknaden i byen.

Eit ungt gardbrukarpar som kjem utanbygds frå, leiger ein gard i skråninga vest for vika. Dei har satsa økologisk og driv med verpehøns og nokre frittgåande grisar, samt grønsaker. I tillegg høgg dei bjørkeved. Dei sel egg og grønsaker direkte frå garden.

Granskogen som vart planta på 1950-talet oppetter fjell- og dalsidene, vert ikkje hogd for sal, men mange gardbrukarar høgg og sagar tømmer for bruk som bygningsmateriale på garden.

Tre av dei aktive gardbrukarane nærmar seg dei 60, men ingen av deira eigne barn har sagt seg interesserte i å ta over. Det er ei avløyssarordning i bygda og fleire av ungdomane busett på gardsbruka, deltek i denne ordninga.

Arbeidsplassar i og utafør bygda

Dei kommunale arbeidsplassane er knytt til barnehagen, barne og ungdomsskulen, eldresenteret med både heimesjukepleie og heimhjelparar og ei vaktmeister-teneste som tek seg av vedlikehald av dei kommunale bygga, kyrkjegarden og anna førefallande arbeid.

Det er private arbeidsplassar på verksemdene i industriområdet og i sentrum, samt nokre arbeidsplassar knytt til eit oppdrettsanlegg som ligg på austsida av vika. Eigarane av oppdrettsanlegg har ymta frampå om å utvide produksjonen og å nytta ishuset på kaien til pakking og foredling.

Over halvparten av dei knapt fem hundre arbeidstakarane i bygda pendlar til arbeid i byen eller i kommunesenteret. Det er flest kvinner som pendlar. Dei arbeider hovudsakeleg innan offentleg og privat tenesteyting og i administrative stillingar. Det er mange handtverkarar i bygda, både snekkarar, elektrikarar, rørleggjarar, malarar og murarar, men med unntak av rørleggjarane er alle tilsette i verksemdar i byen. Desse arbeider ulike stader i regionen, men fleire av dei skaffar oppdrag i bygda, og då slepp dei å pendla.

Kulturaktivitetar i bygda

For dei minste barna i bygda er det tilbod frå misjonsforeninga om å vere med i "bamse"klubben ein gong i veka og søndagsskolen. Frå skulealder av er det speidar, fotball (ballbinge i skulegarden), turorientering og korps. Nesten alle elevane på barneskulen er med på fleire av aktivitetane, men på slutten av ungdomsskulen er det fleire som ikkje gidd lenger.

Dei ivrigaste av ungdomane held fram som leiarar og instruktørar i speidaren og fotballen, men dei fleste er ikkje med på noko organisert i bygda. Nokre av dei

drar inn til byen. Det har vore nokre treffkveldar for ungdom i helgene i bygda med både diskotek og lan-treff i det gamle samfunnshuset som no vert lite nytta. Det er slutt på bygdafestene. Det blei for mykje arbeid på dei få som organiserte dette og no er det fleire år sidan det var noko slikt initiativ. Fleire av ungdomane syns det var mykje kulare å reise til byen og treffe nye folk der enn å vere med dei gamle kjente i bygda. Nokre av dei mellom 16 og 18 år har moped og plar å henge utafor gatekjøkkenet bort ved industriområdet.

Mange av dei vaksne med barn i skulealder møtest anten i skulesamanheng, på foreldremøte, på arrangement i regi av idrettslaget, korpset eller speidarane. Ungkarar og nokre av dei litt eldre ungdomane som framleis bur heime, møtest heime hos kvarandre eller reiser saman til byen ein eller fleire kveldar i veka.

Pensjonistforeninga arrangerer to bussturar sommar og haust og bingo kvar tysdag kveld i lokala til eldresenteret..

Sommarbygda

Om sommaren er det meir liv i bygda enn om vinteren. Mange byfolk har hytte langs fjorden og på vestsida av vika. Andre har fått overteke eit hus på slektsgarden eller fått byggje hytte i tilknytning til garden og bur der i sommarmånadene. Det er eit yrande liv med småbåtar som freser rundt som bier i vika, samstundes som bøndene vekselvis køyrer fôrhaustaren, lagar kvite ballar og spreiar gjødsel. Det er folk i alle husa, i nausta, i campinghyttene og i helgene er det og mange som ligg i båtane sine. Landhandelen på kaien har heile omsetnaden sin i løpet av dei tre sommarmånadene. Fleire har ymta frampå om ikkje nokon kan starta ei kro nede ved kaien. Her er det hyttefolk og båtfolk som dominerar, mens ein på butikken kan møte bønder i kjeldress, eldre som sit på benken utanfor, småbarnsmødre med barnevogn og utflytta byfolk som er på hytta. Framleis er det slik at betjeninga på butikken veit kven dei fleste er.

Bygda-arrangementer

17 mai er ein dag då heile bygda møtest og fylgjer barnetoget. Det går ein runde frå skulen, via sentrum og ned til kaien og opp igjen. Det er arrangement i skulegarden for vaksne og barn. Det er tradisjon med felles middag (lapskaus) på langbord i skulegarden.

Marknadsdagane fredag og laurdag like etter sankthans er eit av arrangementa bygda er kjent for. Då er skuleplassen full av boder der både lokale folk og folk utanfrå sel varer. Alle laga i bygda er med på arrangementet. Misjonsforeninga har basar inne på skulen, korpset spelar fleire gonger og har ansvar for å selje is pølser og brus, og speidarane har laga til leikar for barna. Midt på plassen er det sett opp ein stor lavo der ungane kan steike pinnebrød. På fotballbanen er det tivoli. Laurdagen er det og fiskefestival i regi av småbåtforeninga. Kåringa av vinnarane skjer på den påfølgande bryggedansen. Då møtest alle i bygda. Hyttefolk og mange av dei som har flytta frå bygda deltek. Arrangementet gjev overskot

som har vorte fordelt mellom organisasjonane. Dei siste åra har småbåtforeninga teke heile overskotet frå bryggedansen.

Kva skjer dei næraste 8 - 10 åra?

I 2005 såg me ei solid, stabil og sjølvstendig bygd med veldrivne gardar, private og offentlege verksemdar, tradisjonar, felles bygdearrangement og etablerte møtestader. Mange bygdefolk "lente" seg rett nok på arbeidsplassar i byen, men det var i bygda dei daglege sosiale relasjonane fanst, og det var i bygda folk flest fann innhaldet i livet.

Samstundes var det fleire kimar til endring i bygda. I den yngre generasjonen var det var ikkje like stor vilje til å satse på gardsdrifta, men det var etterspurnad etter areal både til bustader og hytter. Nokre av dei etablerte kunne tenkje seg ei enklare buform enn einebustaden.

Ungdom og unge einslige finn ikkje det dei ynskjar seg i fritida i bygda. I dei frivillige organisasjonane merkar ein at det er færre eldsjeler som vil ta på seg leiarverv. Det er usemje mellom organisasjonane knytt til marknadsdagane.

Livsfasabygda

Bygda er ein av vinnarane i den regionale konkurransen om å sikre seg unge nyinnflyttarar. Fleire unge familiar vel å slå seg ned i bygda og sikrar seg tomt ved fjorden i bustadfeltet som vert gradvis utvida. Her i bygda får ein framleis stor tomt med utsikt mykje rimelegare (om ein reknar med eigeninnsats) enn kva eit hus kostar i byen. Felles for desse familiare er ei eller anna tilknytning til bygda, enten kjem ein av dei frå bygda, eller dei har slekt eller hytte her og har vore her mykje i oppveksten. Å bu i bygda gjev fleksibilitet både arbeidsmessig og økonomisk og samstundes trygge oppvekstvilkår for barn.

I perioden fram til 2013 blir det meir dynamikk i dei etablerte bustadfelte, og mange bustader vert selt. Fleire godt vaksne lærarar (utan slekt i bygda) og pendlarar med det til felles at ungene har flytta ut, flyttar til byen. Andre sel bustaden når ekteskap går i oppløysning. Nokre eldre ektepar vel å selje einebustaden og flyttar inn i dei nye leilighetene som vert reist ved kaien.

Bygda veks i folketal og i 2013 bur det over elleve hundre personar her. Det blir blant anna fleire unge familiar og fleire barn. På skulen er det eit jamt tilsig av elevar, men det er framleis god plass på skulen og lærartettleiken er bra samanlikna med byskulane. Ein lykkas ikkje med å få kommunen til å byggje ein idrettshall ved skulen. Det er for dårleg økonomi og utbygging av sjukeheim og eldrebustader vert prioritert.

Det er framleis slik at tenåringane ikkje synest bygda er ein kul stad å vere på kveldstid i helgene: *"det skjer for lite her og det er ingen stader me kan møtast"*.

Einslige og unge par utan barn slår seg ikkje ned i bygda, men derimot er det fleire godt vaksne par med bustad i byen som vel å bu i bygda om sommaren og i helgene. Dei bur ikkje i bustadfelta, men anten på hytter langs fjorden eller i nokre av dei gamle husa ved kaien.

Fritid i byen

Fleire av dei unge nyetablerte har arbeid i byen, og dei prioriterer privat sosial omgang i nabolaget og hus og heim framfor å delta aktivt i lag og organisasjonar. I tillegg nyttar dei seg meir og meir av tilbod i byen. Fleire reiser gjerne i lag inn enten det er på kino, kulturarrangement, på treningsstudio eller berre for å gå i butikkar og på kafé. Deltaking i organisasjonar og møteaktivitet i byen trekk og mange inn dit på kveldstid.

Fleire som arbeider i byen brukar og meir av fritida med kollegaene. Då er det alltid slik at *“det er dobbelt så langt frå byen til bygda enn motsatt vei”*.

Dei som prioriterar byen og aktivitetar der, vert naturleg nok i mindre grad ein del av bygda. Etter kvart som ungane går over i ungdomsskulen og vidaregåande skule, er det fleire av desse familiane som har mykje av sitt sosiale nettverk i byen.

Båtlaget vinn over ungdomsarbeid

Innbyggjarane i forstadsbygda prioriterar og meir private samvær framfor organiserte samvær i bygda samstundes som dei er meir retta mot byen. Dette gjeld i aukande grad når ungane ikkje lenger fungerer som det sosiale limet mellom familiar og knytt dei vaksne til organisasjonane. Dermed fell ein større del av ansvaret for å drive lag og organisasjonar på småbarnsforeldre som allereie er i tidsklemma.

Resultatet blir ei uttynning av organisasjonslivet. Fotballen slit - frå ungdomsskulealder av er det liten oppslutning og dei med litt talent og som vil satse, vel å reise til byen då det er betre treningsopplegg og innetrening der på vinteren. Speidaren held fram som før med god oppslutning i alle aldersgrupper. Her krevst det lite dugnadsinnsats. Misjonsforeininga er framleis aktive i arbeidet med barn og unge. Korpset slit - mange sluttar - arbeidet med å samla inn nok pengar til instruktørar, instrument, korpstur og uniform er tungt etter at den felles marknadsdagen gjekk i stå etter ein konflikt mellom korpset og båtforeninga om fordeling av inntektene. Pensjonistforeninga driv framleis bingo og eldretrim.

Båtforeninga er vinnaren i organisasjonslivet. “Primus motor” driv landhandelen ved kaien og har ordna eigne møtelokale for foreninga. Her er både hyttefolk og utanbygds folk, samt nokre bygdefolk medlemmer. Foreninga tek etter kvart over fiskefestivalen og utviklar det til eit forretningsmessig arrangement med privat sosial tilstelling på kvelden for medlemmene i båtforeninga.

Planprosessar splittar bygda.

Kommunen sette i gang fleire planarbeid for å møte den auka etterspurnaden etter bustader og hytter. Det vart utarbeid ein kystzoneplan som og omfatta 100-metersbeltet langs sjøen og ein plan for kaiområdet. I prosessen som vara i fleire år, kom konfliktane til synes. Det var stor usemje om korleis bygda skulle utvikla seg.

Nokre av bøndene som eigde ned til sjøen på vestsida av vika, ynskte å selje delar av strandlinja til fritidsbustader/naust. Det protesterte dei som budde i bustadområdet ovanfor, på. Dei ynskte at strandlinje framleis skulle vere open og at det skulle leggjast til rette for parkeringsplass ved badeplassen og at denne skulle setjast av til eit offentleg friområde og ikkje inngå som ein del av naustområdet. Landbruksstyresmaktene støtta bøndene og gav til og med bygdeutviklingsmidlar til prosjekta. Planen vart godkjent i 2008 og to år seinare var til saman tre grupper av 5 fritidsbustader med naust reist.

Ei anna konflikt gjaldt eit område på austsida av vika og planane om utbygging i kaiområdet. Dei tre grunneigarane som eigde teigane på austsida av vika, fremma planer om golfanlegg, eit feriekompleks med fritidsbustader på austsida av kaien og utviding av campingplassen. Fase to av utbyggingsplanane inneheld fleire sjøretta fritidsbustader utover langs vika. Dei andre gardbrukarane som eigde areal lenger ut i vika og innover fjorden, såg for seg at deira areal som låg lengre ut på austsida av vika og innover fjorden på sikt kunne få auka verdi om tilkomst vart ordna. Frå den kanten kom ingen protestar, men eigarane av oppdrettsanlegget, på andre sida av fjorden protesterte. Dei meinte at auka ferdsel på sjøen og avrenning av særskilte gjødningsstoffar frå golfbanen ville innebære kroken på døra for oppdrettsanlegget. Dei næringsdrivande i sentrum protesterte og. Dei såg faren for at kaiområdet kunne bli ein konkurrent til sentrum oppe ved riksvegen. Protestane vart ikkje tatt til følgje. Kommunen meinte at oppdrettsanlegget kunne finna seg ein annan lokalitet og dei næringsdrivande berre hadde godt av litt konkurranse.

På mange måtar kan ein seie det var ein kamp om areal der dei som ynskte å satse på eit alternativ til landbruk gjekk sigrande ut. Planprosessane førte til nye alliansar, men og til motsetnader. Dei som ville halde på det gamle stod i mot dei som ynskte meir dynamikk og utvikling. Bygdefolket vart splitta. Mange var og lei heile diskusjonen og trakk seg tilbake frå tilstellingar eller situasjonar der tema kom opp.

Talet på gardsbruk halverast

Mange av gardbrukarane tykkjer at dei økonomiske rammevilkåra er usikre. På fleire av dei mindre gardsbruka satsar ein ikkje lenger på modernisering og investering i nytt utstyr og nye driftsbygningar slik dei nye føreskriftene gjer påbod om. I staden leiger dei bort jorda.

Ein gardbrukar lenger inn i fjorden driv jorda på fleire av gardane i skråninga på vestsida av vika. Eigarane bur framleis på gardane og fleire av dei får etter kvart

inntekter frå sal av hyttetomter nede ved vika og også einskildtomter langs fjorden. "Øko-gardbrukarparet" fekk ikkje overta garden han leigde då ein slekting av den tidlegare eigaren nytta advokat og klarte å hindre salet. Resultatet var at dei flytta frå bygda. Dermed var drivkrafta for økologisk dyrking og gardsmatproduksjon i bygda borte. I 2013 var det berre ein aktiv bonde igjen på vestsida av vika - ein driftig ungar som dreiv både med sau, mjølkeproduksjon, og grønsaker.

Ein av gardbrukarane mellom kaiområdet og sentrum har "lagt inn åra" og leige bort jorda til nabogarden. Det var for mange nye reguleringar og inntektene sto ikkje lenger i samsvar med arbeidsinnsatsen. Han var nevenytting og fekk seg arbeid på trelastforretninga.

Sønene til to av dei eldre gardbrukarane med gardar på austsida av vika ynskte ikkje å ta over drifta og denne jorda vert og leigd bort til nabogarden.

I 2013 er det åtte aktive gardbrukarar i bygda, nesten ei halvering frå 2005. Det er to store bruk der dei har like mykje leigejord som eiga jord og der gardbrukarane har investert i nye moderne fjøs. Dei andre driv som før og skaffar seg ekstra inntekter gjennom sal av hyttetomter langs fjorden og bustadtomter midt i bygda.

Gardshusa vert halde vedlike, og det vert oppfatta som attraktivt å bu på dei litt større gardane i staden for i bustadfeltet.

Det er nede ved den gamle kaien det skjer

I bakkant av den gamle trekaien er det bygd 4 leiligheter og 8 nye er prosjektert, alle med båt plass og utsikt over sjøen. Det er odelsgutten frå den garden som ligg på flata aust for vika som saman med eigarane av trelastforretninga har lånt kapital og satsa på å selje leiligheter til nokon som vil bu maritimt, landleg og samstundes til ein billegare pris enn i byen. Dei har og bygd ei ny innegjerda flytebrygge Halvdelen av plassane er avsett til leilighetene. Andre kan leige plass på årsbasis. Den gamle dieselpumpa er skifta ut med eit meir moderne anlegg og vert driven av landhandelen.

To kunstnarpar som driv med skulptur i tre og metall, leiger kvart sitt av dei gamle husa ved kaien og bur her delar av året. Dei har verkstad i det gamle ishuset.

Nede på kaien har landhandelen ope heile året og sel også daglegvarer. Landhandlaren har bygd ei kro vendt ut mot sjøen. Kroa har og pub og driv med catering. Her kan bygdefolket og leige selskapslokale, og mange verksemder frå byen leiger lokala til seminar og sosiale samankomstar. Dei har fått støtte frå Innovasjon Noreg til denne etableringa. Det er rigga til uteservering om sommarmånadene og då kjem båtfolk hit frå heile fjorden.

Det er eigaren av trelastforretninga, odelsgutten og landhandlaren som saman står bak det private reguleringsforslaget om golfanlegg, campinganlegg og fritidsbustader utover langs austsida av vika.

Stillstand i sentrum men fornying i industriområdet

Det skjer ikkje store endringar i den fysiske utforminga av sentrum. Nokre av dei mindre butikkane vert skifta ut. Det er kome nye vietnamesiske eigarar av butikken. Desse bur i andre etasje i butikken. Den tidlegare eigaren syntest det var for strevsamt å konkurrere med det nye kjøpesenteret som opna i utkanten av byen. Butikken har ope frå morgon til kveld om kvardagane. Kjøleavdelinga er ikkje fornya, og mattilsynet har truga med å stenge butikken fleire gonger. Ingen av gardbrukarane sel lenger grønnsaker på parkeringsplassen.

På industriområdet har trelastforretninga fått dubla storleik og gjort seg om til eit moderne byggmarknad. Dei har "henta heim" fleire tømrarar i tillegg til at dei leiger inn folk når det er mange oppdrag. Dei yter god service, og bilane deira er å sjå mange stader i bygda. Dei andre verksemdene i industriområdet er stort sett som før, men bensinstasjonen har stadig utvida tilbodet av matvarer med mellom anna fryse- og kjøleskap.

Scenen i 2020

No er riksvegen mellom byen og bygda blitt breiare og svingar er retta ut. Fartsgrena er 80 heile vegen. Når ein kjem hit i 2020, er mykje endra. Det fyrste ein legg merke til er nedsett fartsgrense alt ved industriområdet, deretter ein ny rundkøyning der det i tillegg til namnet på bygda (rett fram) står skilt til caravancamping, småbåthamn, turistinfo og kroa til høgre. Nedover den vegen er det fortau og nye lyktestolpar.

Industriområdet er blitt næringshage

Verksemdene i næringshagen har utvida og er blitt meir moderne. Bensinstasjonen har fått vaskehall og nye pumper, butikken er utvida, gatekjøkkenet er pussa opp og har fått namnet vegkro og på plassen utafør er det planter og nye tømmerbord.

Byggmarknaden leverer no meir til hyttefolk og mindre til gardbrukarane. Dei har vidare laga ei eiga vedlikehaldsavdeling med erfarne folk som snekkarar, elektrikarar, røyrleggar og malarar. I tillegg til oppdrag for private (for det meste dei som eig hytter og private bustader) har dei overteke vedlikehald og vaktmeisteroppgåvene for dei kommunale bygga i bygda då dette vart lyst ut på anbod. Forretninga har kveldsope og har utvida med ein malaravdeling. VVS verksemda går framleis godt og dei samarbeider i nokre høve med trelastforretninga i entreprisar både her i bygda, i kommunesenteret og i byen.

Den lokale anleggsverksemda driv som før, men det er mindre arbeid for gardbrukarane og meir for hyttefolk. I tillegg har dei hatt mykje arbeid med den nye golfbanen. Dei har og fått til å nytte steinressursane meir, både til å lage natursteinmurar nede ved dei nye bygningane ved kaien, utfylling i sjøkanten og ved den nye naustrekka.

Eit slitt og umoderne sentrum

I sentrum er det ikkje så store endringar i bygningsmassen - alt har berre vorte eldre og meir slitt. Rekneskapskontoret er lagt ned - dei få bøndene som er att får hjelp via internet - kontora og frisørsalongen er no gjort om til bustad for den pakistanske familien som etterkvart trong meir plass. Butikken har ope frå tidleg om morgonen til seint om kvelden. Utanom den vietnamesiske familien er det to av dei som var tilsett før som står bak disken. Folk handlar framleis dei mest naudsynte varene på butikken, men kaffikroken er ikkje det same sosiale samlingspunktet som tidlegare. Det er så mykje lysare og meir moderne butikklokale nede på kaien.

Avdelinga til felleskjøpet er lagt ned og det er reist fleire eldrebustader der lagerbygningen stod. Det var for få bønder igjen og det var meir lønsamt frå begge partar å levere varene med lastebil direkte frå butikken i byen. I den gamle lagerbygningen er det laga eit offentleg servicetorg - der innbyggjarane kan få alle offentlege tenester -dels via folk som er tilsett på servicetorget men og virtuelt - dette er noko av nyordninga som vart innført over heile landet som førebuing til endringane av kommunestrukturen i perioden 2009 - 2013.

Skulen, barnehagen og helsestasjonen er slått saman til eit oppvekstsenter, men både bygningane og uteområda er som før.

Frisørsalongen er flytta inn i lokala der ein før selde keramikk, lys og bilete. Dei fleste kundane er godt vaksne menn, dei som bur i dei tjue eldrebustadene eller andre som vitjar eldresenteret. Lokala til krimskramsbutikken står tomme, medan det er kome ein butikk som sel antikviteter og gamle furumøblar i lokala der ein før selde barneklede. Solstudioet har skifta ham og plass - det heiter no body & soul center og ligg i det nye bygget heilt nede i strandkanten der det både er treningsfasilitetar og ein liten "pleie og velværesalong" under oppbygging.

Kaiområdet er forvandla til urban sjøfront

Nede ved kaien har det skjedd store endringar. Landhandelen er endra til ein moderne butikk som ligg i fyrste høgda av eit nytt forretningsbygg med "body & soul centeret" i kjellaren. Lokala til den gamle landhandelen er utvida og har spesialisert seg på båtsport, men har i tillegg også fiskeutstyr. Det er og mogeleg å leige båt og utstyr.

Det gamle ishuset er omgjort til eit moderne utstillingslokale. Det var dei to kunstnarektepara som tok initiativet, og med støtte frå den nye satsinga på kulturbasert næringsutvikling fekk dei realisert ombygginga. Kvar vinter vert det laga og stilla ut iskulpturar i ishuset. Det er ein stor attraksjon og mange legg søndagsutflukta hit frå byen. Dette er med på å gje kroa inntekter og i vinterhalvåret.

Det er bygd ny veg mellom rundkjøringa ved næringshagen og kaiområdet. Ovafor dei gamle pittoreske små husa er det ein stor parkeringsplass som kan nyttast både av båtfolk, fastbuande og dei som skal på butikken, fitness-senteret, kroa

eller utstillingslokala. Pendlarane i bustadfeltet langs vika og i dei nye bustadene ved kaiområdet, samt hyttefolk køyrer nyvegen og ikkje gjennom sentrum.

Ungkarane og dei eldre ungdommane i bygda møtest ikkje lenger på puben. Puben er blitt moderne og satsar på vin og mat i staden for øl og dartspill. Det gamle klientellet reiser i staden til byen.

Bortover frå kaien mot vest er det reist to bygg på tre etasjar og til saman 18 leiligheter. Alle har utsikt, ein privat terrasse, båtplass i småbåthamna og parkering på nordsida. Alle bustadene er selde og vaktmeisterteneste er inkludert i felleskostnadene. Det er stort sett godt vaksne og eldre som bur her. Det fleste har selt ein bustaden i byggjefeltet i bygda, men det er og nokre som har selt i byen og flytta hit. To nye bygg under planlegging.

Caravancamping, golfbane og hyttebygging

På austsida av den gamle trebrygga leiger bonden ut den søre delen av grasmarka til caravancamping heile året. Det er ei god attåtinntekt til gardsdrifta. Lenger austover og utover langs vika er det bygd ny veg heilt ut til fjorden og tre tomter for sjøretta fritidsbustader er sprengd ut. På austsida av vegen ligg den nye 9 hols golfbanen som med god hjelp av tippemidlar, var ferdig for nokre år sidan. Nokre av den beste dyrka marka har gått med, men mange nye mindre teigar mellom knausane ut mot fjorden er og innlemma i golfbanearialet. Då golfbanen vart opna, viste det seg at marknaden for golf var metta til tross for optimistiske prognosar. Etter nokre år med dårleg drift vert selskapet slått konkurs. No vert areala nytta til beite. For den lokale anleggsverksemda var dette god butikk i fleire år. For dei tre gardbrukarane som deltok i satsinga gjekk det ikkje så bra, dei tapte mykje eigenkapital og hadde lite igjen for å investere i gardsdrifta.

Ein nedgang i det regionale arbeidsmarknaden i åra 2015 - 2020 knytt til omstrukturering i næringslivet førte til redusert regional kjøpekraft og mindreetterspurnad etter nye fritidskompleks. Folk ville heller ikkje bu så tett i fritida. Dei ynskte å velje stil og form på fritidsbustaden sjølv. Så mens dei utsprengde tomtene til fritidskompleksa ligg som ope sår, er det reist mange nausthytter utover vika og austover langs fjorden. Salet av desse tomtene har redda fleire av gardsbruka frå konkurs.

Tre gardbrukarar og resten eigedomsforvaltarar

Det er berre tre heiltids gardbrukarar igjen i bygda. Dei driv med mjølk og grasproduksjon og har investert mykje i automatisering og logistikk. Det er ein midt i bygda og to på austsida av vika. Mest all oppdyrka jorda er leigd bort til dei tre gardbrukarane.

Ungkaren som dreiv garden på vestsida av vika, fann seg ei dame som i tillegg til vanleg jobb ikkje ville arbeide på garden slik dei gamle som budde i kårbustaden vona. I tillegg kravde ho at "kallen" tok sin del av barnepass og slutta å vere "måneskinsbonde". Avløyserordninga i bygda finst ikkje lenger då ungdommen syntest det vart for dårleg betalt samanlikna med andre jobbar. Det enda med at

også denne jorda vart leigd ut til bonden utanbygds frå. Gardbrukaren fekk seg arbeid hos "storbonden" midt i bygda.

Den nye vegen ned til kaiområdet tok mykje areal og gjorde drifta tungvint på den eine garden i midtbygda, og gardbrukaren slutta av. Dei tre som var med på investeringa i golfanlegg hadde ikkje nok kapital til å fylgje med på utviklinga til moderne landbruksdrift og slutta og av. Dei som dreiv med grønsaker, klarte ikkje å få lønnsemd i verksemda då priskonkurransen vart hardare. Kjøpesenteret i utkanten av byen hadde opna ei eiga avdeling for lokale økologisk dyrka gardsprodukt der ein kunne få betre betalt for varene. Ingen av gardbrukarane fekk godkjent varene sine som økologiske, etter den nye "øko-label-ordninga".

Dei eldste driftsbygningane er rivne, men mest alle gardshusa er halde godt i stand. Dei fleste er nytta som bustadhus av dei som eig garden. Nokre gardshus på dei mindre gardane er no fritidsbustad for utflytta sysken. Fleire av gardbrukarane har tent gode pengar på å selje hyttetomter og nausttomter nede ved sjøen og har og noko inntekter frå utleige av jorda. Det står ikkje lenger traktorar mellom gardshusa, men derimot SUVar. På tre gardar er det stall for ridehestar.

Private arrangement har overteke for dei kollektive bygdetilstellingane

Fiskefestivalen er bytta ut med ei båtmesse kombinert med oppvisning på wakeboard og vannski. Bryggedansen er bytta ut med eit lukka arrangement på kroa for medlemmene i båtforeninga. Marknadsdagen vert ikkje lenger arrangert.

17 mai arrangementet er den tilstellinga som samlar flest folk i bygda. Men etter at korpset vart lagt ned er det ikkje den same stemninga lenger. Eit år var det "kunstig" musikk frå høgtalarar i toget, men dei seinare år har ein leigd inn eit av korpsa frå ei av bygdene på andre sida av fjorden. Dei kjem over med hurtigbåt etter å fyrst ha spelt i nabobygda. Fleire av elevane frå forstadsbygda spelar i dette korpset. Det er ikkje felles lapskaus lenger. Nokre går heim til seg sjølve, medan andre spis på kroa. Der er det laga underhaldning og leikar for barna.

Musikk og motor i vika

Fiske og setjing av garn og teiner er det ingen som driv med lenger. Garn som heng på naustveggane, sløying av fisk på dei gamle trebryggene og ungar som pilka frå småbåtar er heilt borte. Det er trangt om plassen nede ved sjøen. Båtstø og gamle små nausta er bytta ut med store naust og opparbeidd strandlinje. Hyttefolk og dei som bur i dei nye leilighetene ved kaien og dei utanbygds frå med båt plass her, dominerer på sjøen. Det er eit yrande, men støyande liv frå påske til seinhaustes. Lyden av "waterjets og gummibåtar med mixmaster på frå tidleg morgon til seint på kveld alle vekedagar høyrer godt. Når det i tillegg vert spelt høg musikk i helgene på kroa er det fleire av dei fastbuande i bustadfeltet på vestsida av vika og i kaiområdet som har fått nok. Dei har meldt saken til myndigheta for å få innført støyrestriksjonar.

Bygda smuldrar opp og er splitta, men forstaden veks

Dei busette på gardane og i det gamle byggefeltet gjer framleis sine innkjøp i butikken, mens dei i det nye byggefeltet og dei på kaiområdet gjer innkjøp ved kaien eller på bensinstasjonen. Mest handlar alle på det nye kjøpesenteret utanfor byen. Dei som reiser gjennom bygda, stansar ikkje lenger i sentrum - det ser for gammalt og slitt ut.

Folketalet veks jamt og trutt. I 2020 bur det om lag 1300 i forstadsbygda. Det er mykje inn- og utflytting. Dei som ikkje trivst så godt, flyttar til byen når barna er ferdige på ungdomsskolen og dei har råd til å etablere seg i byen.

Alle kjenner ikkje alle i bygda lenger. Ein kjenner naboane og foreldre til andre barn på det same trinnet på skulen. I tillegg veit ein om mange av dei som driv butikk og tenesteytande verksemdar i kommunen. Det er ikkje lenger på butikken, nede ved kaien, i kyrkja eller på bygdetilstellingar innbyggerane møtest og snakkar med kvarandre. Det er i handlekø og på kafé i kjøpesenteret utanfor byen innbyggerane frå forstadsbygda oftast møtest.

Det er etterkvart mange som ikkje føler seg heime i bygda. Dei berre bur her. Folk har så ulike interesser og kvar passar på sitt.

Kva vill ha skjedd om:

Internt

- Organisasjonane hadde vorte einige om korleis marknadsdagane skulle drivast i fellesskap?
- Fleire av gardbrukarane hadde satsa på gardsmat, lokal produksjon og sal av grønnsaker og andre produkt?
- Gardbrukarane hadde vore meir restriktive med å selje tomter?
- Øko-gardbrukarparet hadde fått overta garden?
- Bygdafolket hadde vorte einige om kor mykje bygda skulle vekse og korleis dei nye innbyggerane skulle integrerast i bygdelivet?
- Politkarane hadde støtta aktivt opp om senteret ved riksvegen og sett restriksjonar på utviklinga ved kaien og industriområdet?
- Politkarane hadde lagt til rette for oppdrettsverksemda i staden for fritidsbustader og golfanlegg?

Eksternt

- Kjøpesenteret hadde kome på andre sida av byen eller om det hadde vorte enda strengare restriksjonar på å opprette kjøpesenter?
- Byen hadde lagt til rette fleire attraktive bustadområde?
- Kva om veksttakten i byen går ned?
- Kva om det ikkje blir kjøpekraft i byen til å kjøpe og pusse opp hyttene?

Vi vil takke

Landbruk Pluss - Kirsten Ingjerd Værdal,
Gaute Homb Lenvik og Astraea Antal

Informasjonsstaben i Landbruks- og
matdepartementet - Anne Mette Johnsen

Øvrige medarbeidere i Landbruks- og
matdepartementet

Departementer og direktorater som deltok
i rundebordsworkshopen, høsten 2004

Fylkesmannen i Rogaland og
Rogaland Fylkeskommune

Fylkesmannen i Troms og
Troms Fylkeskommune

Personer konsultert i Vågå kommune,
Hå kommune, Jonal kommune og Ølen kommune

Forfatter Bjørn Egil Erslund som har hjulpet
med å omforme forskerspråk til fortellinger

